

**„ȘUMA CAPETELOR” – UN EXERCİTIU OBIȘNUIT ÎN
TRADUCERILE BIBLICE DIN TRANSILVANIA, ÎNCEPÂND CU NOUL
TESTAMENT DE LA BĂLGARAD (1648)**

NICULINA IACOB
Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava

**”Șuma capetelor” [“The Summary of the Chapters”] – a Practice in the Biblical Translations
in Transylvania, Starting with *Noul Testament de la Bălgrad* [The New Testament from Alba
Iulia] (1648)**

ABSTRACT

In the paratext of the *Noul Testament de la Bălgrad* [The New Testament from Alba Iulia], a special place is held by the so called “Șuma”, that is summaries of the chapters, supposed to orient the reader towards an easier understanding of that specific chapter and even to have a didactic role in the context of the 1648 translation. It was proven that the summaries translated in the text published in Alba Iulia were made by Theodore Beza who wrote them in Latin and first published them in the 1580 Greek-Latin New Testament edition (Geneva). This type of summaries will become a tradition, especially in the biblical translations in Transylvania after 1648, as they sometimes give indications about the filiation of the texts, as will be revealed in the present paper.

Cuvinte-cheie: „șumă”, rezumat, traducere biblică, filiație, originalitate

Key words: “Șuma”, summary, biblical translation, filiation, originality

Poate mai mult decât oricare dintre textele noastre vechi, *Noul Testament de la Bălgrad* (1648) a generat în posteritate controverse aprinse în legătură cu cele mai diferite aspecte. Este cartea rezultatul influențelor culturale externe sau exclusiv al condițiilor interne? Cui a aparținut inițiativa traducerii? Care au fost izvoarele urmate? Care este rolul paratextului și ce model editorial au urmat traducătorii? În ce măsură mitropolitul a participat efectiv la traducere? Care era formația intelectuală a acestuia? Ce destinație a avut cartea? Care este calitatea traducerii și ce rol a jucat acest text în unificarea limbii române literare? Iată numai câteva dintre problemele care au polarizat interesul cercetătorilor și la care s-au propus soluții nu o dată contradictorii. Simplul fapt că această carte și autorul ei, fie și numai autor moral, după unii, au aprins într-o asemenea măsură spiritele specialiștilor, teologi, istorici, filologi, literați, demonstrează importanța lucrării pentru tot ceea ce a urmat după momentul ieșirii ei de sub tipar. Așa se explică bibliografia extrem de bogată, pe care ar fi imposibil să o cuprindem aici exhaustiv.

Înainte de a analiza în ce măsură rezumatele capitolelor vor deveni un exercițiu obișnuit în traducerile biblice din Transilvania, începând cu *Noul*

Testament de la Bălgrad (1648), vă propun să ne întoarcem, împreună cu Samuil Micu, la evenimentele care îl privesc direct pe Simion Ștefan, cu referire la perioada în care, la Alba Iulia, se pregătea pentru tipar întâia traducere integrală a *Noului Testament* în limba română. Pentru a evita o eventuală nedumerire în legătură cu această propunere, voi argumenta prin aceea că *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor* a rămas în manuscris și nu a fost cunoscută de autorii ulteriori, care au pornit în explicarea fenomenului social-cultural, politic și religios de la *Istoria beseaicii românilor* a lui Petru Maior, apărută la Buda, în 1813, iar pentru fondul documentar, de multe ori, de la Gheorghe Șincai, *Chronica Românilor*, în cele două ediții: Iași, 1853-1854; București, 1886. Este important ca vocea autorului celei dintâi istorii a tuturor românilor, Samuil Micu, să-și găsească locul meritat în acest concert de opinii. Poate că istorisirea lui Samuil Micu va trezi suspiciuni, ca venind din partea unui greco-catolic, dat fiind faptul că alunecările confesionale în exegezele de mai târziu ale acestor evenimente nu au lipsit, dar, analizând imaginea pe care ne-o pune în față istoricul, chiar dacă din ea nu lipsesc ambiguitățile, înțelegem că el nu poate fi acuzat de interpretări tendențioase sau de partizanat confesional. Nu o dată, nici el nu știe în ce cheie să citească atitudinea mitropolitului și, cum vom vedea, asemenea bătrânilor cronicari, în astfel de împrejurări, dă frâu liber îndoielilor.

În condițiile în care acțiunile prozelitiste calvine au fost extrem de agresive, iar presiunile exercitate asupra ierarhilor ortodocși au fost foarte mari, este chiar de mirare că acestea nu au avut rezultatul scontat. Despre aceste acțiuni scrie astfel Micu: „Întru toate aceste goane care pătea bieții români, mai ales preoții și arhieriei, românii tot stătornici și nemutați în credință și în leage au stătut, cât să mira ungurii și sasii de stătorniciia lor, că ungurii mai toți, mai ales neameșii și familiile ceale mari, s-au făcut calvini, cât acum tot una să înțelegea, ori ai fi zis calvin, ori ungur, că prin ungur înțelegea calvin. Sasii toți să făcusa luterani, cât sas și luteran tot una era. Și zicea că românii de proști nu să pot deștepta să cuprinză aceale învățeturi și dogme noao și străine care învăța luteranii și calvinii.”¹ După ce „în tot chipul s-au silit calvinii, carii atunci era stăpânitori și foarte puternici, să aducă și pe români la acel eres sau măcar să-i unească în credință cu sine”², „făcutu-s-au și din români unii calvini, mai ales dintră neameși, că amintrilea cu totul era urgisiți, că atâta să puternicisă și să sălbătăcisă calvinii, cât nici pe ungurii cei de un neam cu sine, carii era catholici papistași, necum într-altă cinste, ci nici în țară bucuros nu-i suferea, de nu vor lăpăda catholicia și să se facă calvini, și nimic să nu poată moșteni.”³

¹ Micu 2018, p. 201.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

Spaima de a-i vedea pe românii transilvăneni calvinizați era resimțită la adevărata dimensiune și de prelații din Țara Românească și din Moldova, iar despre această teribilă tensiune dă mărturie următorul episod relatat de Samuil Micu: „Într-aceaea, când să făcea aceastea în Ardeal, Varlaam, mitropolitul Suceavei și arhiepiscopul Țării Moldovei, înțelegând de ceale ce să fac în Ardeal ca să abată pe români de la credința și de la leagea părintească și mai vârtos cetind un catihismuș care cuprindea dogmele eresului calvinesc, ca nu cumva să se răzvlătească norodul și să-și lasă credința, au adunat săbor mare a toată Țara Românească și a toată Țara Moldovei, în anul 1644⁴, în care săbor, cercând și ispitind⁵ acel catihismușiu, l-au

⁴ Data exactă a soborului: 1645, aceeași cu data tipăririi – la Mănăstirea Dealu, și nu la Suceava – a *Răspunsului împotriva Catehismului calvinesc*. În alt loc (Micu 1963, p. 72-77; după Chindriș, Iacob 2010, p. 287), Samuil Micu notează: „Varlaam, mitropolitul Moldovei, au scris împotriva Catehismului calvinesc, tipărit în Ardeal”. Este interesant că nu menționează aici și *Cartea rumânească de învățătură*, ci numai această lucrare polemică a mitropolitului Moldovei, care trebuia să aibă un impact major în Transilvania.

Paginile de istorie literară din cele două lucrări istorice ale lui Micu, *Brevis historica notitia* și *Scurtă cunoștință a istoriei românilor* (vezi Chindriș, Iacob 2010, p. 285-290), reprezintă o sursă importantă de documentare. Aici l-am descoperit pe Ioan Marginai, autorul real al celei dintâi concordanțe biblice tematice din cultura noastră (*Stihuri din Sfânta Scriptură pentru multe lucruri. Prima concordanță biblică românească*. Ediție princeps după manuscris inedit de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, Editura Galaxia Gutenberg, 2009) și tot de aici am aflat, de exemplu, că Samuil Micu avea informații surprinzătoare despre unele scrieri ale lui Cantemir: „Demetrius Kantemir Moldaviae princeps, scripsit *Notitiam Moldaviae, Historiam Daciae, Historiam Imperii Othomani, Discursum sapientis cum mundo, De domo principis Brancovan, De musica turcica aliaque*.” (Chindriș, Iacob 2010, p. 399) – „Dimitrie Cantemir, principele Moldovei, a scris: *Descrierea Moldovei, istoria Daciei, Istoria Imperiului Otoman, Gâlceava înțeleptului cu lumea*, despre casa principelui Brâncoveanu, despre muzica turcească și altele.” (*Ibidem*, p. 286). Dacă *Descrierea Moldovei* putea fi cunoscută din ediția germană apărută în 1771, la Frankfurt și Leipzig, cu titlul *Historisch-geographisch und politische Beschreibung der Moldau, Istoria Daciei* era *Hronicul* pe care îl putea cunoaște din copia făcută la Blaj de profesorul Constantin Dimitrievid, dacă nu chiar direct din manuscrisul cumpărat de Inochentie Micu la Viena, *Istoria Imperiului Otoman* se tradusese și se tipărise deja în trei limbi până la momentul consemnării lui Samuil Micu: în engleză, se tipărise la Londra, în două ediții, în 1734–1735 și în 1756, cu titlul *The history of the growth and decay the Othoman Empire*, translated into english by N. Tindal; în franceză, s-a tipărit la Paris, în 1743, în două ediții de format diferit, în două, respectiv în patru volume, cu titlul *Histoire de l' Empire Othoman, où se voient les causes de son agrandissement et de sa décadence*; în limba germană, apăruse la Hamburg, în 1745, cu titlul *Geschichte des osmanischen Reiches nach seinem Anwachsen und Abnechmen*. Dintre toate aceste ediții ale cărții lui Cantemir, Micu o cunoștea în mod sigur pe cea germană, căci textul în limba latină, așa cum a fost redactat de principele cărturar, nu era cunoscut la acea dată de către istorici. *Divanul*, tipărit la Iași în 1698, exista la Blaj încă din 1747, în biblioteca episcopală (vezi Chindriș 2001, p. 58). Dacă despre toate acestea putea avea mai ușor informații sau le putuse cunoaște chiar direct, constatăm cu surprindere că el cunoștea și alte scrieri cantemiriene: *Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncovenilor* apăruse numai în limba rusă, la Sankt Petersburg, în 1772 (cartea s-a tipărit și în germană, în 1783, și în greacă, în 1795, dar Micu încheia istoria sa în limba latină în anul 1778); și mai surprinzător este să aflăm că Micu avea știință despre existența *Tratatului de muzică turcească* al lui Dimitrie Cantemir, scris în 1703-1704, care a văzut lumina tiparului abia în 1907, în franceză, iar

osândit și l-au vestit carte eriticească și afară de aceasta au scris o carte în care arată neadevărul catihismului aceluia și răstoarnă dogmele lui. Această carte s-au tipărit în Suceava la anul 1645 (8).⁶, iar în nota cu numărul (8) prezintă detalii suplimentare despre scrierea care se constituie în cea dintâi operă cu caracter polemic din cultura românească, titlul cărții și, parțial, predoslovie ei: „(8) Cartea aceasta așa are titlul: *Cartea carea să cheamă Răspunsul împotriva Catihismului calvinesc făcută de părintele Varlaam, mitropolitul Suceavei și arhiepiscopul Țării Moldovei, tipărită la anul de la facerea lumii 7153, iar de la mântuirea lumii 1645*. Într-această carte, în cuvântul-înainte, de la un loc, Varlaam, mitropolitul Suceavei, așa grăiaște: «Iubiții mei fii, tâmplându-mi-să iest-timp în părțile Țerii Românești, cu treabe domnești și a norodului, în Trăgoviște, cu cei mai de frunte și mai de-a firea vorbind, mai vârtos cu oarecare boiarin cinstit și sloveasnic și a toată destoinicia și înțeleagerea harnic, drept pravoslavnic creștin, al doilea logothet și frate doamnei a bunului credincios și a luminatului domn Ioan Matei-Voivod, cu mila lui Dumnezeu, domnul Țării Românești, dumnealui Udriște Năsturel, carele, ca un iubitoriu de învățătură și socotitoriu credinței ceii dreapte, în mijlocul altor cărți noao ce mi-au arătat, adusu-mi-au și o cărțaluie mică, în limba noastră românească tipărită, și, deaca o am cetit, am văzut semnul ei scris Catihizmus creștinesc, carea o am aflat plină de otravă de moarte sufletească, de care lucru, iubiții mei fii, mărturisesc înaintea lui Dumnezeu cu firea mea că mare grije și multă scârbă au cuprins sufletul și inima mea, pentru care lucru îndată am chemat și-am strâns săbor dintr-amândoaă părțile, și din Țara Românească, și din Țara Moldovei, nu atâta că doară să poată ei clăti inima voastră, ce-i întărită și rădăcinată pre temeliia cea bună și tare a besearicii noastre pravoslavnice, cât cuget și socotesc cândai cu aceste minciuni și amăgituri cu care cearcă și ispitesc în tot chipul să poată afla pre neștine prostac și neștiutoriu să-l sparie cu mărturiia Sfintei Scripturi, care fără de cale le-au pus și rău le tâlcuiesc spre a lor perire. Pentru aceea am socotit că am o detorie mare, să fac răspuns și să arăt strâmbătura și tâlcul cel rău al lor, ce tâlcuiesc rău și strâmbează Scriptura Sfântă, și aceasta nu că doară prepui ceva întru faptele ceale pravoslavnice a creștinătății voastre, că știu foarte bine și sânt adevărit cum credința voastră ce ați apucat de întâiu și di<n> început niciunul de voi cărțile ceale eriticești și învățătura lor în număr nu le socotiți, ci numai pentru să arăt întunearicul și neînțelegerea lor ce au întru Scriptura Sfântă, carea o tâlcuiesc pre voia și pre volnicia lor, cum vor [...] Pentru aceea, fiii mei întru Hristos iubiți, scris-am asupra acestui catihizmus nou, cu care cei din afară de pravoslavie au nădăjduit să vă sparie cu mărturiile Scripturei Sfinte, să vă înșeale

în cultura românească a fost publicat și mai târziu, în 1910. Astfel de informații reprezintă suficiente motive pentru a invita la redeschiderea *Istoriei* lui Samuil Micu, în toate cele trei variante ale ei.

⁵ Asocierea celor două verbe cvasisinonime are tocmai scopul de a evidenția analiza amănunțită întreprinsă asupra cărții care a generat și această primă scriere cu caracter polemic din cultura noastră veche.

⁶ Micu 2018, p. 202.

întru erezia lor cea rădăcină. Ci am scris, una, pentru să puteți sta împotriva când va fi vreme de nevoie, alta, pentru ca să vă aflați întru învățăturile pravoslaviei întăriți, ca nește stâlpi neplecați și neclătiți. Deci cum învață fericitul Pavel pre galateani, de zice: ‘Sânt unii de vă spăimântează pre voi și vor să strâmbează bună vestirea lui Hristos, ce săvâi și eu, săvâi înger din ceriu de va vesti voao mai într-alt chip decât am vestit voao, anathema să fie, cum am și mai zis și iară mai zic, că de va neștine vesti voao mai într-alt chip de cum ați luat, anathema să fie!’ (Gal. 1). Pentru aceea și eu, fiii mei, legiuitura aceasta a fericitului Pavel cu greu vă zic cum de-ar fi neștine întru voi să vă îndărăptează și să vă întoarcă dintru Evangheliia lui Hristos și dintru învățăturile ceale pravoslavnice a besearicii noastre și cu dascăliile lor ceale ucigătoare de suflete să vă afunde întru erezia lor cea rea, s-ar fi cine-ar fi și vă va învăța altă credință, măcar s-ar fi înger din ceriu, să nu-l credeți, ci să-i ziceți anathema și să vă lepădați și să vă depărtați de unul ca acela, că ceale ce-am luat de la moșii și de la strămoșii noștri sânt din Sfânta Evanghelie a lui Hristos întărite, de proroci și de apostoli temeleite și de Duhul Sfânt cu luminatele săboară a sfinților părinți mărturisite. Acestea zic, fiii mei, că să cade cu tot sufletul să le ținem și cu glas mare să le mărturisim și de va trebui, zice Hristos, și până la sânge, de ne îmbărbătează și ne învață așa: ‘Nu vă teamereți de cei ceucid trupul, că sufletul nu-l pot ucide, că acestea ale lumii sânt trecătoare, iar binele de vecie ce vor să-l dobândească cei ce viețuiesc în credință iaste de pururea netrecut întru veaci nenumărați’».

După aceea pune cuvintele catihismului, după care aceste cuvinte pune: «Răspunsul săborului a doao țări». Apoi bine și învățat răspunde și răstoarnă și neadevărată arată, tot din S. Scriptură, învățătura cea rea a Catihismusului celui calvinesc.”⁷

Din BRV I aflăm că „nu se cunoaște niciun exemplar din această carte”⁸ a lui Varlaam, informație corectată în BRV IV⁹, unde găsim o descriere completă făcută după un exemplar (*unicum*) dăruit Academiei Române de Vasile Mangra, fără a fi lămurit și locul tipăririi, care nu este trecut pe pagina de titlu a cărții, identificarea centrului tipografic făcându-se pe baza frontispiciului ce înfățișează două cornuri ale abundenței, motiv regăsit și în *Imitatio Christi*, scrierea tipărită la Mănăstirea Dealu, în 1647. Faptul că locul tipăririi nu este precizat pe foaia de titlu a determinat inconsecvențele¹⁰. Nu știm dacă Micu a cunoscut direct această „cărțăluie mică” sau dacă nu cumva a citat pasajul din predoslovie a cărții după o copie. Gheorghe Ștefan, domnul Moldovei, făcuse o asemenea copie, în vremea când „trăia în străinătate, pre

⁷ Micu 2018, p. 212-213.

⁸ BRV I, 1903, p. 150.

⁹ BRV IV, 1944, p. 190-194.

¹⁰ Vasile Popp menționează ca loc al tipăririi Iașiul: „Răspunsuri ale lui Varlaam, Mitropolitul Moldovei, împotriva Catehismului rumânesc, care în anul 1642 s-au tipărit în Bălgrad, după dogmele Calvinilor, Iași, 1645.” (după BRV I, 1903, p. 150).

la Stettin și alte locuri, după alungarea lui din scaun”¹¹, dar această sursă ar fi fost posibilă în cazul în care copia lui Gheorghe Ștefan ar fi ajuns încă din acea perioadă la Blaj. Confruntând fragmentul reprodus de Micu din predoslovie lucrării cu cel pe care îl dau autorii BRV (I, 1903, p. 151), după Șincai 1886 (p. 70-71), cu textul ediției *Hronicii* din 1969 (Șincai 1969, p. 64-65) și cu textul din BRV (IV, 1944, p. 191-193), am constatat că ele sunt identice, numai că BRV I, după Șincai, dă un pasaj mai scurt, în vreme ce reproducerea lui Micu continuă de la „Pentru aceea, fiii mei întru Hristos iubiți, scris-am asupra acestui catihismus nou...”, dar nu până la sfârșit; BRV IV dă toată *Predoslovie* cărții, de la indicarea autorului („Varlaamu, cu mila lui Dumnedzau mitropolitul Suceavei și arhiepiscopulu țării Moldovei”), continuând cu formula de adresare („Cătră creștinii den Ardealu”), și până la formula de încheiere („... cununa cea de Dumnedzau împletită a mării și a vieții ceii de vecie și a fericii, carea toți credincioșii o vor dobândi pentru Is. Hs., Domnul nostru, a căruia iaste slava și ținerea, și slujba, și închinăciunea, împreună cu Părintele și cu Duhul Svânt, acmu și pururea și întru veaci de veaci, aminu.”).

Dincolo de această grijă reală a înalților prelați din Țara Românească și din Moldova pentru a păstra monolitul credinței răsăritene, într-o vreme în care această îngrijorare depășea granițele spațiului românesc¹², din predoslovie *Răspunsului* se desprind și alte idei importante, precum: legăturile existente între țările române,

¹¹ BRV I, 1903, p. 151.

¹² Într-o perioadă de cumpănă pentru Ortodoxie, ajunge mitropolit al Kievului românul Petru Movilă, membru al familiei domnitoare a Movileștilor, cu școală umanistă de tip occidental în țări catolice și protestante, în Franța și în Olanda, care însă nu și-a abandonat religia ortodoxă și a ales viața monahală. De pe poziția ecleziastică înaltă pe care a ocupat-o, a susținut Ortodoxia prin a sa *Mărturisire de credință* (scrisă în limba latină, cu titlul: *Orthodoxa Confessio Fidei Catholica et Apostolica Ecclesiae Orientalis*, ca răspuns al Bisericii răsăritene „împotriva acuzațiilor de erezie și decădere provocate de apariția la Geneva, în 1633, a Confesiunii de credință ortodoxă, dar cu tente calvinizante, a patriarhului Chiril Lucaris” – *Dicționarul literaturii române* 1979, p. 591). Scrierea lui Petru Movilă a devenit catehismul universal al Bisericii Ortodoxe, corespunzându-i în spațiul catolic cel realizat de Petrus Canisius (1521-1597). Această operă fundamentală a Bisericii Ortodoxe a avut o răspândire extraordinară în Europa, numărul edițiilor fiind greu de cunoscut. Însăși Patriarhia de la Constantinopol confirmă, în martie 1643, *Mărturisirea ortodoxă* a mitropolitului de Kiev. În română a fost tradusă de Radu Greceanu, cu susținerea filologică a stolnicului Constantin Cantacuzino, și s-a tipărit la Buzău, în 1691, fără a se indica numele autorului: *Pravoslavnică mărturisire a săbormiceștii și apostoliceștii Besearecii Răsăritului. Dupre grecească, den porunca prealuminatului și preainălțatului domn Ioan Constandin B<râncoveanu> Basarab Voievod, întoarsă în limba rumânească de Radul logofăt Greceanul, ispravnic osârdnic fiind, ca și la alalte câte s-au scos și s-au tipărit aici în țară, preasfințitul chir Theodosie, mitropolitul țării, iproci. Tipăritu-s-au în tipografia domnească, la Episcopii de la Buzău, la anul de la zidirea lumii 7200, în luna lui dichembrie 3. Numele lui Petru Movilă este amintit în închinarea pe care Radu Greceanu o face domnitorului comanditar la începutul cărții. În afară de aceasta, românul din scaunul mitropolitan al Kievului nu și-a uitat obârșia, ajutându-i pe români să înființeze tipografii la Câmpulung (cf. *Predoslovie la Molitvenic*, Câmpulung, 1635, în BRV IV, 1944, p. 185) și Govora, iar la Iași, pe lângă ajutorul dat la înființarea tipografiei, a trimis și profesori pentru Academia deschisă de Vasile Lupu, după modelul celei pe care o înființase mitropolitul la Kiev.*

vremelnic despărțite de granițe artificiale („tâmplându-mi-să iest-timp în părțile Țerii Românești, cu treabe domnești și a norodului, în Trăgoviște, cu cei mai de frunte și mai de-a firea vorbind”; „îndată am chemat ș-am strâns săbor dintr-amândoa părțile, și din Țara Românească și din Țara Moldovei”); susținerea materială și spirituală a românilor din Transilvania („scris-am asupra acestui catihismus nou... una, pentru să puteți sta împotrivă când va fi vreamă de nevoie, alta, pentru ca să vă aflați întru învățăturile pravoslaviei întăriți, ca nește stâlpi neplecați și neclățiți”); nu în ultimul rând, faptul că Udriște Năsturel era recunoscut drept „boiarin cinstit și sloveasnic [i.e. „elocvent”] și a toată destoinicia și înțeleagerea harnic, drept pravoslavnic creștin”, „iubitoriu de învățătură și socotitoriu credinței ceii dreapte”. Boierul cărturar umanist se înscria în mișcarea culturală europeană, susținută de Contrareformă și de curentul de apărare a doctrinei ortodoxe, inițiat la Kiev de Petru Movilă, și înțelegea să păstreze limba slavonă drept vehicul de promovare a vechilor valori umaniste. A tradus astfel, în limba slavonă¹³, capodopera lui Thomas de Kempis, *Imitatio Christi*, iar traducerea sa a rămas prima și cea mai veche traducere a acestei opere de pietate creștină în limba slavonă¹⁴, umanistul român punând în circulație în spațiul slav răsăritean textul cel mai citit de creștini după Biblie.

Rezultă că într-un „săbor” al celor două țări, ținut în 1645, a fost dezbătut Catehismul și s-a hotărât scrierea polemică, despre care știm că a apărut într-adevăr în 1645, dar la Mănăstirea Dealu, nu la Suceava. Interesant este că răspunsul calvinilor nu a venit imediat, ci abia în 1656 a apărut la Alba Iulia o broșură cu titlul: *Scutul catichismului, cu răspuns den Scriptura Svântă, împotriva Răspunsului a doao țări fără Scriptură Svântă*, în care erau apărute, bineînțeles, învățăturile calvine, prezentat în BRV¹⁵, de unde aflăm că „din cele două exemplare din această carte, cunoscute în timpurile din urmă, nu se mai găsesc (!) niciunul. Cipariu a pierdut pe al său în 1849; iar cel după care Gheorghe Barițiu a tipărit edițiunea sa la 1879, după însărcinarea Academiei Române, cu toată intențiunea editorului de a-l depune în Biblioteca Academiei, nu se știe unde se va fi aflând.” Titlul cărții și detaliile din descriere s-au dat în BRV după retipărirea lui Barițiu¹⁶.

În contextul discuției despre pârârea și judecarea mitropolitului Ilie Iorest, Samuil Micu reproduce, într-una din notele *Istoriei* sale (partea VIII, *De arhiepiscopii românilor din Ardeal*, § 5, *Mitropoliții Belgradului din Ardeal*, nota 6), textul diplomei lui Gheorghe Rákóczy I din 1643, prin care Simion Ștefan e

¹³ Această carte de meditații spirituale s-a tipărit în format mic, „de buzunar”, în 1647 la Trăgoviște (Mănăstirea Dealu).

¹⁴ Vezi Chindriș, Iacob 2021, p. 219.

¹⁵ BRV I, 1903, p. 207.

¹⁶ *Catechismulu calvinescu* inpusu clerului și poporului românesc sub domnia principiloru Georgiu Rakoczy I și II. Transcris cu litere latine după edițiunea II tipărită în anu 1656, insocitu de una escursiune istorica și de unu Glossariu de Georgiu Barițiu, Sibiiu, 1879; ap. BRV I, 1903, p. 207.

confirmat mitropolit român de Alba Iulia, punându-i-se o seamă de condiții umiltoare, care făceau din confesiunea românească o variantă a calvinismului transilvănean, iar din Simion Ștefan un fel de „superintendens Valachus” cu atribuții ciuntite. Textul original, în limba latină¹⁷, este dat în amonte¹⁸, după metodologia obișnuită a lui Samuil Micu, iar versiunea în limba română¹⁹ îi urmează. Reproducem în **Anexa 1** numai varianta românească. Este evident faptul că diploma reprezintă o culme teoretică a „calvinizării” românilor, ceea ce explică marele interes pe care i l-au acordat istoricii, ca și numărul de ediții ulterioare. Reținem aici sinteza pe care o face Samuil Micu după ce reproduce textul diplomei, iar la sfârșitul comentariului își exprimă nedumeririle, în stilul vechilor cronicari: „Această scrisoare și aceste condiții ce să cuprind într-însa tot eresul calvinesc cuprind, că în condiția dintâiu să lapadă trădaniile și învățăturile besearicii și ale sfinților părinți. A doa condiție cu totul primeaște toate învățăturile eresului calvinesc, care acel catehism, împotriva căruia au scris Varlaam, mitropolitul Moldovii, carele în săborul a toată Țara Moldovii și a toată Țara Românească osândisă acel catehism (...). Condiția a treia lapadă taina sfântului mir și alte vechi ȧeremonii ale besearicii. Condiția a patra strică sfânta cununie. A cincea lapadă cinstea cea cucearnică cu carea cinstim pre sfinți și cum că ei cu rugăciunile sale nu pot să ne ajute. A șeasa lapadă cucearnica cinste a sfintei cruci și a sfintelor icoane, carea s-au întărit în Săborul al doilea de la Nicheia, a șeaptelea a toată lumea. A șeaptea, la îngropăciunile morților, lapadă toate ȧeremoniile besericești. Așa și cealealte condiții sânt presărate cu ceva învățătură străină de cătră învățatura besearicii pravoslavnice. Și aceasta să cade a lua aminte, că într-această scrisoare pravoslavnici să numesc calvinii. Deci, de au cuprins Ștefan popa Simon din inimă aceale condiții, au fost adevărat calvin, iar de cumva numai s-au fățarnicit a le cuprinde, socotind că mai bine iaste să se fățarnicească el a le cuprinde decât să cază cumva toată besearica românească din Ardeal în eresul calvinesc, atunci numai la păreare au fost calvin. [s.n., N. I.]”²⁰.

Despre modul abil în care a procedat Simion Ștefan pentru a rezista în fața acestor presiuni și a pericolului iminent de calvinizare s-a vorbit și ulterior în interpretările propuse de unii dintre cercetători. Deruta istoricului de la Blaj în fața atitudinii mitropolitului, despre care am amintit mai sus, continuă și în § 6, intitulat *Tot urmarea mitropoliților Belgradului*, unde amintește despre sfârșitul mitropolitului Ilie Iorest, care, împotrivindu-se dogmelor calvine, „au căzut în grea

¹⁷ Textul în limba latină îl găsim în manuscris la Petrus Bod, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium historia. In qua populi Valachici in Transylvania status civilis et ecclesiasticus profani item ac sacri ritus; praecipue vero unionis cum Romano-Catholicis inde ab anno 1698 ad tentatae, et ad praesens usque tempus magno nisu variis modis procuratae momenta enarrantur ac exhibentur. Auctore Petro Bod de Felső-Tsernáton. Verbi d. ministro*, manuscris, B.C.U. Cluj-Napoca, cota msse. 569 și, întâia oară tipărit, la Maior 1813, p. 72-77.

¹⁸ Micu 2018, p. 204-208.

¹⁹ Cu prima traducere cunoscută, la Șincai 1969, p. 55-59.

²⁰ Micu 2018, p. 212.

ură și mânie a prințului Racoți”²¹, și despre intrarea în scenă a lui Simion Ștefan: „Ce sfârșit au avut mitropolitul Iorest, după ce au fost lipsit de scaonul episcopesc și dat în mâinile mirenești, nu aflu, fără cât de crezut iaste că multe au pățit și ticăloșește s-au sfârșit. După Iorest, în anul 1643, în scaonul mitropolicesc la Belgrad, au urmat Simon Ștefan, pop de Alba Iulia. Acesta să veade a fi fost cu credința au calvin, au unit cu calvinii, care lucru să veade și dintru aceasta că au primit condițiile ceale puse de Racoți cel Bătrân, craiul Ardealului, când l-au numit vlădică, care condiții cuprind eresul și învățătura calvinească și sânt împotrivoare credinții pravoslavnice, cum mai sus am zis, unde am pus aceale condiții (1)²² și din cărțile ceale tipărite de pe vremea vlădiciei lui în limba românească (2)²³, care toate cuprind și laudă eresul calvinesc, ca cum acela ar fi pravoslavia și adevărata credință. *Însă, aprobăluitu-le-au și întăritu-le-au acealea mitropolitul Ștefan, nu știm, sau numai le-au suferit, că n-au avut ce face și să temea că de nu le va suferi și de nu se va fățernici a primi acealea, mai mare primejdie și goană vor păți românii și cei mai mulți să vor face calvini, cum pe vremile aceastea mulți și din români s-au făcut calvini, mai ales la Hațeg, la Hinidoară, la Iliia și la Făgărașiu, peste care locuri vlădicul cel românesc nici în ceale besericești nimic nu poruncea, nici a face, ci numai superintende<n>șul calvinesc, și avea pricină a să teame că amintrilea nu vor putea românii avea vlădică de leagea sa, fără numai pe superintendenșul calvinesc, care toate să vād destul de chiir din condițiile ceale date lui Ștefan Simon popa când s-au făcut vlădică. Îl putea aduce întru această frică și pilda catholicilor celor*

²¹ Ibidem, p. 201.

²² Este vorba de diploma lui Gheorghe Rákóczy I din 1643, prin care Simion Ștefan e confirmat mitropolit român de Alba Iulia. Vezi **Anexa 1**.

²³ „(2) Cărțile ceale tipărite românește supt mitropolitul Simon Ștefan, popa de la Alba Iulia, sânt: *Psaltirea*, la anul 1651, de pe jidovie tălmăcită, într-a căriia cuvânt înainte hulește pre catholici pentru că, în beserică, afar de psalmi, și alte cântări și rugăciuni cântă și roagă. Altă carte, la anul 1656, carea are titlul: *Cinul și învățătura pre scurt de sfintele taine cu care trăiesc creștinii în beserici, să se știe cum vor trăi cu eale bine, după Scriptura Sfântă, numai despre botez, despre cina Domnului și despre sfânta căsătorie și despre despărțeniile cu ocă direaptă și de alte lucruri carele-s de lipsă creștinilor*. Altă carte, tot din anul 1656, iaste: *Catehismușul legii creștinești din Scriptura Sfântă cules, care cuprinde întrebări și răspunsuri despre lucrurile și învățăturile sufletești și întărit cu mărturii din Scriptura Sfântă. Și acum a doa oară tipărit din porunca și voia Măriei Sale cinstului și prealuminatului Gheorghe Racoți, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului...* Tipăritu-s-au în tipografia Mării Sale în cetatea Belgradului. Aceaste doao cărți cuprind toată învățătura calvinească. În anul 1657 s-au tipărit *Testamentul cel Nou*; într-unele cuvinte are câte ceva rău și împotriva învățaturii besericești.” (Micu 2018, p. 218)

Din această notă a lui Samuil Micu rezultă informații interesante pentru bibliografia românească veche. Dacă *Psaltirea de la Alba Iulia* din 1651 (BRV I, 1903, p. 184-190) este bine cunoscută, a doua carte, *Cinul și învățătura pre scurt* ..., nu este înregistrată în BRV, iar cea de a treia menționată nu poate fi decât ediția a doua a *Catehismului calvinesc*; titlul acestei ediții nu este cunoscut cu exactitate (în BRV I, p. 207, titlul este dat după ediția lui George Barițiu din 1879). Probabil că titlul dat de Micu este cel exact. Cât despre *Noul Testament de la Bălgrad*, 1657 ca an de apariție nu poate fi decât o eroare de datare, de vreme ce nu avem știre să se pomenească undeva despre vreo altă ediție sau despre un alt tiraj al cărții de la 1648.

de leagea Besearecii Apusului, carii mai toți s-au fost făcut calvini sau luterani pentru goana ce pătea, și puțini carii mai rămăseasă în credință nu putea să aibă episcop, ba nici preoți nu li să îngăduia să aibă, ci preoții lor din afară niciun semn de preoție nu avea, ca să nu să știe, că amintrilea greu și doară cu moarte ar fi fost pedepsiți, cum mulți au și fost cu moarte pedepsiți. Aceastea socotindu-le vlădicii românești, să făcea multe a nu le priceape și a le treace cu vederea, socotind acel lucru o economie oarecarea besericească, ca să nu pearză tot. [s.n., N. I.]”²⁴.

Că mitropolitul a dat dovadă de abilitate se vede din cel puțin două aspecte fundamentale: în primul rând, a cerut craiului să recunoască și să întărească diplomele emise de principii dinaintea sa, în care se prevedeau unele drepturi și scutiri pentru mitropolitul ortodox și pentru clerul ortodox, iar în al doilea rând, a avut o politică editorială foarte inteligentă.

În legătură cu primul punct, Micu însuși spune: „Acest Simon Stefan, mitropolitul Ardealului, în anul 1653, au dobândit de la Gheorghie Racoti cel Tinăr întărire privileghiurilor celor mai înainte date de la craii cei mai dinainte ai Ardealului, carea așa iaste...”²⁵. Reținem aici numai o secvență de la sfârșitul acestui document, iar documentul în întregime îl dăm în **Anexa 2**: „Noi, drept aceea, rugăciunea cea cu smerenie a lui Simeon Stefan către noi, în partea lui făcută, cu milă o am auzit și o am primit și cărțile acealea ale crailor celor dinaintea noastră, carii sânt scriși deasupra, de întărire, și toate care sânt cuprinse într-însele, fără de vreo micșorare și fără de adăogătură, neștearse, nestricate și nici într-o parte prepușe, ci făr’ de nicio vină au prepus, în cărțile noastre ceale de acum să se scrie și să facem în toate cuprinzeturile acelora cu sorocile și cu puncturile întru atâta, încât acealeași cu adevăr sânt izvodite și putearea acelora dreptatea o adeverează, tari și plăcute și primite avându-le, în partea aceluiași vlădică Simeon Stefan și a tuturor popilor carii sânt în Ardeal și tuturor carii vor fi după ei, în veaci să fie lor de folos, cu milă le-am primit și le-am întărit și către eale sfatul și voia noastră am arătat; întru pomenire și

²⁴ Micu 2018, p. 213-214.

²⁵ Vezi **Anexa 2**. În legătură cu textul acestui document, se impune să facem o precizare. Metodologia lui Samuil Micu în reproducerea documentelor este aplicată consecvent: el reproduce mai întâi textul în original, și după aceea dă și traducerea documentului în limba română. De data aceasta, el dă numai varianta românească a textului, ceea ce înseamnă că nu a cunoscut o altă variantă a lui. În BRV I, 1903, p. 206, scrie, în legătură cu acest document, că nu se cunoaște niciun exemplar. La Șincai se precizează doar atât, în legătură cu documentul din 1653: „Tot întru acesta an 1653, în 28 ianuarie, au întărit Gheorghie II Racoti, la rugămintea mitropolitului din Bălgrad Simeon Stefan, scutițele preoților românești date de: Sigismund Batori, 4 iunie din anul 1595, la rugămintea mitropolitului Ioann din Prislop, de Gavriil Batori, în 9 iunie din anul 1609, la rugămintea unor sfințici, de Gavriil Betlen, în 25 iunie din anul 1614, și de Gheorghie I Racoti, în 9 aprilie din anul 1638, la rugămintea mitropolitului Gheorghie Ghenadie, precum poți ceti toate acestea întru al treile tom al scrisorilor mele.” (Șincai 1969, p. 82). Ultimul care a văzut textul tipărit după care Samuil Micu a reproduș privilegiul pare a fi Timotei Cipariu (BRV I, 1903, p. 206).

întărire până în veaci acestui lucru, cărțile noastre, cu putearea peceteii noastre întărite, milostiveaște am dat și am îngăduit.”²⁶

În al doilea rând, am pomenit de politica editorială inspirată a lui Simion Ștefan, pe care o laudă pe bună dreptate și profesorul Mircea Păcurariu: „mitropolitul n-a tipărit nicio carte de slujbă sau cu caracter teologic și juridic, preferând ca acestea să se aducă de dincolo de Carpați (să ne gândim că din *Pravila de la Govora 1640-1641* s-a tras un tiraj aparte numai pentru Transilvania!) decât să imprime cărți teologice sau de slujbă în care ar fi fost nevoit să schimbe conținutul ortodox, la presiunea conducătorilor calvini”²⁷. Argumentarea continuă în același sens, susținând abilitatea acestei politici editoriale a mitropolitului, cum am numit-o în termeni moderni, care „a știut să împace și condițiile oneroase impuse de principe, dar și cerințele sufletești ale credincioșilor săi, tipărind numai cărți acceptate de calvini, urmând ca cele de slujbă și de învățătură să fie aduse pe ascuns din Țara Românească și Modova”²⁸. El avea nevoie să sporească încrederea românilor ortodocși în cărțile ieșite de sub teascurile din Alba Iulia, iar prin autoritatea funcției sale autoriza automat aceste tipăriri. De aceea semnează *Predoslovie către Măria Sa, craiul Ardealului*, pe care e mai puțin important aici dacă a și redactat-o, menționând toate atribuțiile sale („arhiepiscop și mitropolit scaunului Belgradului și a Vadului și a Maramurășului și a toată țara Ardealului”), fără a uita totuși să se poziționeze corespunzător ierarhic față de crai: „slugă mai mică și plecată a Mării Tale”. În condițiile prozelitismului calvin, reticența față de cărțile religioase în limbile vernaculare nu era specifică numai spațiului românesc intracarpatic, iar această idee se susține și într-un alt moment important al culturii noastre vechi, tipărirea integrală a Bibliei în limba română la 1688. Și acest text este pus sub autoritatea unui înalt prelat, de data aceasta este vorba despre patriarhul Ierusalimului, Dosithei, care semnează a doua prefață a cărții, dedicată domnitorului muntean, deși se presupune că textul putea fi redactat de fratele domnitorului, stolnicul Constantin Cantacuzino, sau putea fi scris de patriarh, dar cu sugestii venite din partea stolnicului cărturar.

Istorisirea lui Micu despre momentul Simion Ștefan se încheie cu încercarea de a stabili anul morții mitropolitului, iar raționamentul său este construit pornind de la datarea, cum am văzut, eronată a *Noului Testament*: „Simon Ștefan mitropolitul, au către sfârșitul anului 1657, au în anul 1658, au murit, că în anul 1657 s-au tipărit *Testamentul cel Nou*, românește, la Belgrad, cu toată cheltuiala craiului Racoți. În cuvântul înainte al aceștii cărți să pomenească și Simon Ștefan mitropolitul, nu ca mort, ci ca viu, și în anul 1659 Acațius Barceai, la cearerea mitropolitului Sava II Brancovici, dă preoților românești din Ardeal un privilegium de scutință. Așadar, în anul 1659, Sava era mitropolit.”²⁹.

²⁶ Micu 2018, p. 215.

²⁷ Păcurariu 1988, p. 62.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ Micu 2018, p. 216.

După acest excurs, în care am dorit să aduc vocea lui Samuil Micu alături de celelalte care s-au exprimat în legătură cu Simion Ștefan și cu contextul traducerii și tipăririi *Noului Testament* (1648), să revenim la tema anunțată în titlul comunicării de față: textul de la 1648 se impune drept model în cultura noastră în ceea ce privește metodologia științifică și editorială, autorii ediției bălgrădene urmând, la rândul lor, metodele de lucru pe care filologii umaniști le foloseau peste tot în Europa la acea vreme. Este evident faptul că *Noul Testament* (1648) și *Psaltirea* (1651) marchează un salt calitativ față de tot ceea ce se realizase până la acel moment în spațiul românesc ca nivel științific și ca tehnică editorială³⁰. Cărturarii de la Alba Iulia au dovedit un interes crescut față de acuratețea textului tradus și de aceea au recurs la diferite surse pe care le-au colaționat pentru a realiza o traducere cât mai limpede, pe înțelesul cititorilor, însoțind textul biblic propriu-zis de un bogat paratekst din care fac parte predosloviile, în total, 25, glose pentru a lămuri sensuri ale cuvintelor mai dificile și pentru a îmbogăți zestrea lexicală a limbii române cu neologisme care să numească realități necunoscute până la acea vreme în spațiul românesc, trimeri marginale sau concordanțe și rezumate la capitole. Toate acestea s-au bucurat de atenția cercetătorilor și s-au dovedit o pistă sigură pentru a identifica izvoarele folosite de traducători. Acest lucru este exprimat de Liana Lupaș: „Încercarea de a descoperi în traducerea românească particularitățile unei ediții anume a textului grec sau latin promite să fie anevoioasă și fără prea mari șanse de succes. Mai ușor și mai sigur este să examinăm nu textul însuși, ci elementele de natură editorială adăugate textului pentru a-l face mai ușor de înțeles: împărțirea în versete, prefetele, notele marginale și sumarele capitolelor.”³¹.

Analizând „sumele capetelor” din *Noul Testament de la Bălgrad*, Liana Lupaș a stabilit dependența certă a textului românesc de *Noul Testament* (1580) al lui Theodor Beza (Théodore de Bèze) și a demonstrat că uneori traducătorii români, deși urmează textul latin al lui Beza, „nu îl reproduc cu fidelitate oarbă”, intervenind în mod creativ, dar alteori ei „preiau sumarele lui Beza, chiar dacă ele nu se potrivesc prea bine cu soluția adoptată în text”³². Cercetătoarea mai demonstrează că nu lipsesc nici situațiile în care traducătorii au lucrat neglijent și au generat nonsensuri sau acelea în care greșelile de tipar sau simpla absență a unui semn de punctuație au dus la nonsens, situații în care textul rezultat poate fi corectat cu ajutorul originalului latin³³.

³⁰ Căndea 1988, p. 49.

³¹ Lupaș 2004, p. 249.

³² *Ibidem*, p. 254.

³³ *Ibidem*, p. 254-256.

Ne vom opri în cele ce urmează la un singur text de anvergură tipărit în Transilvania, care nu s-a abătut de la acest model editorial, *Biblia de la Blaj* (1795)³⁴:

Biblie Teodor Pop Pildele lui Solomon	Biblia Vulgata 1760 Cartea pildelor	B1795 Cartea pildelor
Cap 1	Cap 1	Cap 1
<i>Să spune titlușul cărții: 1-7, și ce cuprinde în sâne 7; învățătura părinților trăbuiește a să ținea și de păcătoșii cei ce îndeamnă la răpire a să feri: 8-19. Înțelepciunea pre toți îi chiamă la învățătura sa, iară celor ce nu o ascultă le vestește perire: 3-33.</i>	<i>Folosirea pildelor. Ascultarea și îndemnul spre înțelepciune. Fiiul să dojenească să nu urmeze după împlânzirea păcătoșilor. Înțelepciunea îndeamnă spre a sa îmbrățișare, și celor ce o urăsc le vestește perirea.</i>	<i>Folosul pildelor; ascultarea și îndemnul spre înțelepciune; să dojenească fiiul să nu urmeze după împlânzirea păcătoșilor; înțelepciunea îndeamnă spre a sa îmbrățișare, și celor ce o urăsc le vestește perirea.</i>
Cap 2	Cap 2	Cap 2
<i>Cel ce primeaște înțelepciunea știe că trăbuie a cinsti pre Dumnezeu, pre răsplătitoriul celor drepți, acela întru bunătate să întărească, și de primejdiile ce sânt de cătră cel înșălătoriu, și de cătră muiera curvă să ferească (9-22).</i>	<i>Căștigarea înțelepciunii câte bunătăți aduce și câte răutăți depertează; cu carea vin darurile lui Dumnezeu și fără carea în tot locul să greșăște.</i>	<i>Agonisirea înțelepciunii câte bunătăți aduce și câte răutăți depertează; cu carea vin darurile lui Dumnezeu și fără de carea în tot locul să greșăște.</i>
Cap 3	Cap 3	Cap 3
<i>Înțelepciunea, care pre fieștecare om îl face plăcut lui Dumnezeu și oamenilor, ne învață ca Dumnezeu să Să cinstească, omul nu întru știința sa, ci mai vârtos în Dumnezeu să nădăduiască, de ceale reale să să ferească, și va lua răsplătire, 1-8. Darurile ceale obicinuite lui Dumnezeu să le aducă, certările ceale de la Dumnezeu cu inimă bună să</i>	<i>Înțelepciunea lungeaște viața. Mila și adevărul să nu să părăsască. Nădejdea spre Dumnezeu. Teamerea de Dumnezeu. Dumnezeu să se cinstească. Certarea lui Dumnezeu cu veselie a o priimi. Lauda înțelepciunii. Celor ce urmează înțelepciunea toate li-s norocite. Priiatenului degrabă a-i da, nici a-i face rău, nu a</i>	<i>Înțelepciunea lungeaște viața; mila și adevărul să nu să părăsească, nădejdea spre Dumnezeu, teamerea de Dumnezeu; Dumnezeu să Se cinstească; certarea lui Dumnezeu cu veselie a o priimi; lauda înțelepciunii; celor ce urmează înțelepciunea toate le sânt norocite; degrab a da priiatinului și a nu-i face</i>

³⁴ Rămâne ca despre celelalte Biblii traduse la Blaj, parțial sau integral, și despre metoda de lucru, cu referire punctuală la rezumatele capitolelor, să discutăm pe larg într-o analiză viitoare. Problema aceasta, fără a o aprofunda, am mai analizat-o și în alt loc: *Limba și stilul Vulgatei de la Blaj*, în *Biblia Vulgata. 1760-1761*, vol. V, Editura Academiei, București, 2005, p. 811-812, studiu reluat în Chindriș, Iacob 2007, p. 165, unde am pus în paralel câteva rezumate din trei versiuni traduse la Blaj ale Bibliei: textul tradus de Teodor Pop, textul *Bibliei Vulgate* și textul lui Samuil Micu, pentru a evidenția originalitatea traducerii lui Teodor Pop, pe care le reiau aici în această prezentare sinoptică.

le primească, pre săraci să-i miluiască, protivnicilor cu rău să nu le răsplătească, fără de pricină grea, cu nimenea să nu să pricească, și pre cei ce asupresc să nu-i urmează. (8-35)

Cap 4

Înțeleptul cu pilda sa îndeamnă a cerca înțelepciunea și învață a să abate de la fărădelege, pre sine a să păzi, a nu vicleni și a umbla pre cale dreaptă.

Cap 5

Să puruncește a păzi înțelepciunea, a să feri de muiarea străină, ca să nu să piarză avearea și mărirea, și numai muierea sa a o iubi.

Cap 6

Cel ce au chizășuit pentru altul cât mai curând pre sine dintru aceia să să scoată: 1-5. Cel înțelept trăbuie să fie sârguitoriu și lucrătoriu, că lenea aduce sărăcie: 6-11. Cel ce viclenește însuș pe sine să va piarde: 12-15. Să numără șasă lucruri urâte înaintea Domnului: 16-19, și învață a asculta porunca părinților, carea să-l abată pre el de la preacurvie, ca să nu să ocărască: 20-35.

să prici. Celor răi a nu urma. Perirea celor fără leage și blagosloveniia cuvioșilor.

Cap 4

Înțeleptul cu pilda sa îndeamnă a căuta înțelepciunea, a căruia tâlcuiște folosânțele. De la căile necuraților a să abate, și a dreptilor a le îmbrățișa. Pentru paza inimii, a gurii și a pașilor.

Cap 5

Poruncește a să feri de curvă și să nu să piarză ostenealele și anii. Muiarea sa să o iubească și de cea streină să fugă.

Cap 6

Chizeșul a să slobozi din chizășie să să câștige. Pre cel leaneș cu pilda furnicii a lucra îl deșteaptă. Pre călcătoriu de leage îl însămnează. Șase lucruri ce ureaște Domnul. Îndeamnă spre paza legii și să nu poștești frumsețea muierii, ci să te ferești de împreunarea preacurvii.

rău; nu a să prici; celor răi a nu urma perirea celor fără de leage, ci blagosloveniia cuvioșilor.

Cap 4

Înțeleptul cu pilda sa îndeamnă a cerca înțelepciunea, a căruia folosințe le tâlcuiște; a să abate de la căile necuraților și a cuprinde a dreptilor, pentru paza inimii, a gurii și a pașilor.

Cap 5

Poruncește a să feri de curvă și să nu să piarză ostenealele și anii; muiarea sa să o iubească, și de cea străină să fugă.

Cap 6

A să feri de chizășie; pre cel leaneș îl îndeamnă spre lucrare cu pilda furnicii; însămnează pre călcătoriu de leage; șasă lucruri ureaște Domnul; îndeamnă spre paza legii, și să nu poștești frumsețea muierii, ci să te ferești de împreunarea preacurvei.

Samuil Micu, autorul traducerii de la 1795, și-a propus să realizeze o nouă traducere a Bibliei în limba română, prioritară pentru el fiind calitatea limbii și unitatea stilului. El a considerat că are suficientă experiență în domeniul traducerilor și a luat asupra sa efortul uriaș de traducere a Bibliei, pentru ca întregul text sacru „de unul cu asemenea stil și așezare a graiului să se tâlmăcească”, cu scopul de a conferi textului rezultat o necesară unitate stilistică: „ca stilul și așezarea graiului întru aceași Biblie să nu fie osibit”. Textul tradus de Micu se păstrează în două variante, o variantă-maculator și o variantă

transcrisă pe curat³⁵, semn clar al intenției de a-l tipări. Existența manuscriselor ne ajută să pătrundem în laboratorul traducătorului, iar despre metoda de lucru folosită vorbește istoricul Ioan Chindriș, arătând că: „Samuil Micu nu lucrează numai după textul-pilot [i.e. *Biblia de la Franeker* (Olanda, 1709) a lui Lambert Bos – n.n., N. I.], ci are în față mai multe izvoare, pe care le interpretează și le compară critic prin însemnări, note și variante marginale. Atitudinea ulterioară față de variantele alternative marginale este diferită, unele înlocuind cuvintele sau formulările din text în varianta pentru tipar, și deci ajungând la tipar, altele rămânând simple exerciții ale traducătorului.”³⁶

Fiind preocupat mai cu seamă de calitatea traducerii textului propriu-zis, în manuscrisul-maculator nu se regăsesc nici rezumate la capitole, nici introduceri la cărțile biblice, ci numai observațiile critice de tip hermeneutic care însoțesc textul biblic. În varianta transcrisă pe curat, el a redactat introduceri la cărțile biblice, explicația fiind aceea că noua metodă de lucru îi fusese impusă de episcopul Ioan Bob³⁷, după ce îi plătise lui Micu drepturile de autor. Probabil, nu atât din rațiuni științifice, cât mai ales din rațiuni practice, episcopul a urmat tradiția deja fixată prin *Noul Testament de la Bălgrad*. În privința rezumatelor la capitole, cele care ne interesează aici în primul rând, aflăm din aceeași sursă că ele reprezintă „singura contribuție străină [de Samuil Micu – n.n., N. I.] masivă”, ele fiind făcute „de aceeași persoană, care este probabil Dimitrie Căian”³⁸. O ediție cu un aparat paratextual generos prezenta un avantaj economic semnificativ pentru cel care o pune pe piață, dar, în același timp, câștigul era și în plan cultural și religios, pentru preoți și îndeosebi pentru cititorii fără cultură teologică ai Bibliei, care aveau nevoie de un astfel de ghid, un adevărat vademecum în citirea textului biblic.

Propunem, în continuare, o comparație sinoptică între rezumatele la capitole din *Evangelia după Ioan* din NT1648, *Biblia Vulgata* (1760), B1795 și *Biblia Sacra* (Veneția, 1690):

NT1648	Biblia Vulgata 1760	B1795	Biblia Sacra 1690
Cap 1			
1. Acel Cuvânt mainte de faptul lumii	Cuvântul e Dumnezeu, viață și	Cuvânt e Dumnezeu, viață și lumină ce	<i>Verbum est Deus, vita et lux omnem</i>

³⁵ Am subliniat și cu altă ocazie că multe dintre manuscrisele lui Samuil Micu se păstrează în câte două redacții. *Biblia* nu face excepție și se păstrează, deși nu integral, la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei Române, în două redacții, în câte patru tomuri de dimensiuni impresionante: o redacție primară sau de lucru, pe care o putem considera maculator (ms. rom. 70, 71, 64, 92), și o redacție definitivă, transcrisă pe curat de autor, în scopul publicării, desigur (ms. rom. 111, 115, 63, 112).

³⁶ Chindriș 2001, p. 319.

³⁷ *Ibidem*, p. 337.

³⁸ *Ibidem*, p. 338.

iaste născut den Dumnezău. 2. Și au fost în toată vremea la Tatăl. 14. Făcu-Se om. 6, 7. Ioan pentru ce fu trimes de la Dumnezău. 16. Poveastia lui Hristos. 19, 20. Mărturia lui e dată popilor. 40. Chemătura lui Andrei. 42. A lui Pătru. 43. A lui Filip. 45. A lui Natanail.	lumină ce luminează pre tot omul; prin Carele toate s-au făcut și Carele om S-au făcut, de Carele mărturisește Ioan, zicându-să pre sine a-I fi glasul și nevrednic a-I dezlega cureaoa încălțămintelor și cum că-i Mielul lui Dumnezeu, Carele ia păcatul lumii. Andrei, unul din doi ucenicii lui Ioan cari au mers după Isus, aduce la El și pre Simon, fratele său. Și Filip, de Isus fiind chemat, aduce la El pre Nathanail.	luminează pre tot omul, prin carele toate s-au făcut. De Carele mărturisește Ioan, zicându-se pre sine a fi glasul și nevrednic a-I dezlega cureaoa încălțămintelor. Și cum că-i mielul lui Dumnezeu, carele ia păcatul lumii. Andrei, unul din ucenicii Lui, cari au mers după Isus, aduce la El și pre Simon, fratele său. Și Filip, fiind chemat de Isus, aduce la El pe Natanail.	<i>hominem illuminans, per quod omnia facta sunt, et quod homo factum est, cui testimonium perhibet Ioannes, dicens se vocem, et indignum qui illius solaat corrigiam calceamenti, eumque esse agnum Dei qui tollit peccatum mundi. Andreas alter duorum Ioannis discipulorum, qui Iesum secuti sunt, adducit ad illum etiam Simonem fratrem suum. Philippus quoque a Iesu vocatus, adducit ad eum Nathanael.</i>
Cap 2			
3, 11. Hristos întoarce apa în vin și făcu începutul seamnelor Lui. 12. Pogori în Capernaum. 13. De-acolo sui în Ierusalim. 15. Și lăpădă târğașii den besearcă. 19. Besearica carea sămna trupul Lui, propoveduiaște că să va răsiți, și pînă a treia zi să va zidi. 23. Credea mulți în El, pentru seamne ce vedea.	Isus la nuntă chemat fiind, apa în vin preface. Și din Capernaum venind în Ierusalim, scoate din besearcă pre cei ce vindea și cumpăra. Și sămn cerând jidovii, zice: „Spargeți besearica aceasta, i proci”. Mulți pentru semne au crezut întru numele Lui, căroră El nu să încredea.	Iisus, fiind chemat la nuntă, preface apa în vin. Și din Capernaum, venind în Ierusalim, scoate din besearică pre cei ce vindea și cumpăra. Și sămn cerând jidovilor, zice: „Spargeți besearica aceasta, i proci”. Mulți pentru seamne au crezut întru numele Lui, căroră El nu să încredea.	<i>Iesu ad nuptias anuitatus aquam in vinum conuertit. Et a Capharnaum veniens Ierosolymam, ericit de templo negotiatores; ac signo a Iudeis petito, dicit Soluite templum hoc, etc. Multi propter signa crediderunt in nomine Iesu, quibus ipse non credebatur.</i>
Cap 3			
1. Hristos învață pre Nicodim. 14. Șarpele în pustie. 23. Ioan botează. 27. Spune ucenicilor săi că nu e el Hristos.	Pre Nicodim noaptea învață de a doao naștere din apă și din Duh și de a Sa înălțare, ca a șerpelui celui de aramă, și cum că Dumnezău au tremis pre Fiiul Său a mântui lumea. Făcându-să întrebare	Învață noaptea pre Nicodim de a doao naștere din apă și din Duh și de a Sa înălțare ca a șerpelui celui de aramă. Și cum că Dumnezeu au trimis pre Fiiul Său a mântui lumea. Făcându-să întrebare	<i>Nicodemum nocte edocet de renascendo ex aqua et Spiritu, ac de sui inatar aenei serpentis exaltatione, quodque Deus filium Suum misit ad saluandum mundum. Salta a quaestione</i>

	de curățire, Ioan, ucenicilor săi, ce murmura de Hristos, laudă pre Hristos, zicând lor că Acela trebuie a crește, iară pre sine a să micșora și cum că Tatăl toate I-au dat în mâna Lui, ca cel ce crede într-Însul să aibă viața de veaci, iară cel ce nu va crede să rămâie mânia lui Dumnezeu preste el.	de curățire. Ioan, ucenicilor săi ce cârtea de Hristos, laudă pre Hristos, zicând că Aceluia Îi trebuie a crește, iară pre sine a să micșora. Și cum că Tatăl toate I-au dat în mâna Lui, ca cel ce crede într-Însul să aibă viața de veaci, iară cel ce nu va crede să rămâie mânia lui Dumnezeu preste el.	<i>de purificatione. Ioannes suis discipulis de Christo murmurantibus, laudat ipsum, dicens illum crescere oportere, se autem minui, et quod pater omnia dederit in manu eius; ut qui in eum credit, habeat vitam aeternam, qui vero non credit, maneat ira Dei super eum.</i>
Cap 4			
6. Iisus, ustenit de cale, ceare apă de la muiare samareanină. 21. Învăță rugăciunea dereaptă. 26. Spune că El e Mesia. 32. Măncarea Lui. 39. Samaritanii cred în El. 46. Sluga unui om crăescu vindecă-l.	Isus cu muiarea samarineanca vorbește de apa cea vie și de a să închina lui Dumnezeu cu Duhul, arătându-Să El a fi Measia cel făgăduit. Și ucenicilor zice că are bucată carea ei nu știu, adecă ascultarea Tatălui. De săceriș și săcerătoriu și cel sămănătoriu. Mulți din samarineani cred într-Însul. Fiiul crăiuțului vindecă.	Iisus vorbește cu muiarea samarineancă de apa cea vie și de a Să închina lui Dumnezeu cu Duhul, arătându-Să ei a fi Mesia cel făgăduit. Și ucenicilor zice că are bucate care ei nu știu, adecă ascultarea Tatălui. De săceriș și săcerătoriu, de sămânță și sămănătoriu. Mulți din samarineani cred întru El. Vindecă pre fiiul omului celui crăiesc.	<i>Iesus cum muliere Samaritana loquitur de aqua viva, et adorando Deo in spiritu manifestans ei se esse Messiam promissum. Et discipulis dicit se cibum habere quem illi nesciunt, nempe Patris obedientiam. De messe et metente ac seminante. Multi Samaritanorum credunt in eum. Filium reguli sanitati restituit.</i>
Cap 5			
2, 5. Hristos vindecă sâmbăta pre cela ce zăcea la lac. 10. Farisei giudeca strâmbu faptele lui Hristos. 17. Cu destoinicia Părintelui Său vinge pre ei. 19. Arată-Și putearea Lui cea dumnezeiască în multe chipuri. 45. Mărturia lui Moisi încă o întărește.	Isus la scăldătoare tămăduiaște bolnavul cel de treizeci și opt de ani slăbănog; poruncește, sâmbăta, a-ș lua patul. Jidovilor ce hulea aceste răspunde că toate ale Sale împreună cu Tatăl lucrează și morții scoală; și a fi judecătoriu de la El rânduit tuturor, de Carele și Ioan și lucrurile sale și Tatăl	Iisus, la scăldătoare tămăduind bolnavul cel de treizeci și opt de ani slăbănog, îi poruncește, sâmbăta, a-și lua patul. Jidovilor ce hulea aceasta răspunde că toate ale Sale împreună cu Tatăl lucrează și morții înviază. Și a fi judecătoriu de la El rânduit tuturor, de Carele și Ioan și lucrurile sale și Tatăl	<i>Iesus ad piscinam sanato aegroto qui 38 annis languerat, iubet sabbato toller grabatum. Et Iudaeis id calumniantibus respondet se omnia sua simul cum Patre operari, mortuosque vivificare ac iudicem ab illo constitutum esse omnium cui et Ioannes et propria opera, ac Pater, imo et Moyses ipse testimonium</i>

	încă și însuși Moisi mărturisează.	încă și însuși Moisi mărturisează.	<i>perhibent.</i>
Cap 6			
5. Hristos cu cinci pâini și cu doi pești satură cinci mii de oameni. Fuge, vrând a-L face împărat. Pre mare, cătră ucenicii, ce să turbura de vânt, umblă. De pânea cea cerească învață și că El e pânea vieții, și trupul Lui bucata carea trebuie a o mânca, și sângele Lui beutură carea trebuie a o bea. Niște ucenici, smintindu-să de cuvintele Lui, Îl părăsesc, iară apostolii cu El rămân, însă dintre carii unul zice că-i diavol.	Cu cinci pâni și cu doi pești satură cinci mii de oameni. Fuge, vrând a-L face împărat. Pre mare, cătră ucenicii, ce să turbura de vânt, umblă. De pânea cea cerească învață și că El e pânea vieții, și trupul Lui bucata carea trebuie a o mânca, și sângele Lui beutură carea trebuie a o bea. Niște ucenici, smintindu-să de cuvintele Lui, Îl părăsesc, iară apostolii cu El rămân, însă dintre carii unul zice că-i diavol.	Cu cinci pâni și cu doi pești satură Iisus cinci mii de oameni. Fuge, vrând a-L face împărat. Umblă pre mare, cătră ucenici, ce să umfla de vânt. Învață despre pânea cea cerească și că El e pânea vieții, și trupul Lui bucata carea trebuie a o mânca, și sângele Lui beutură carea trebuie a o bea. Niște ucenici, smintindu-să de cuvintele Lui, Îl părăsesc, iară apostolii rămân cu El, însă dintră carii unul zice că-i diavol.	<i>Quinque panibus et duobus piscibus satiat quinque virorum millia. Et fugit volentes ipsum facere regem. Super mare ad discipulos vento agitato ambulat. De pane caelesti docere, quodque ipse sit panis vitae. Et caro eius cibum quem oporteat manducare, sanguisque eius potus quem oporteat bibere. Quidam discipuli offens eius sermone deserunt ipsum. Apostoli autem cum eo permanent, quorum tamen virum dicit esse diabolum.</i>
Cap 7			
3. Frații lui Hristos mergu în Ierosalim la praznic. 10. El încă ascunsu mearge după ei. 14. Învață în besearică. 21. Multe giudecă de El oamenii. 32. Popii poruncescu să-L prinză pre El. 41. Gâlceavă multă era de El în mulțime. 47. Și între farisei. Viteajii trimiși să-l prinză pre El. 50. Și cu Nicodim să pritescu.	La praznicul corturilor, ca în taină suindu-Să, învinge cu învățătura Sa pre jidovi, că nedrept L-ar fi hulit pentru ce au vindecat omul sâmbăta. Pre cei însătați la Sine-i cheamă și de El gloata în multe chipuri grăiește. Slujitorii cei trimiși a-L prinde, auzind propoveduirea Lui, Îl laudă. Ci și Nicodim, mântuindu-L, rău aude de la arhierei și farisei.	La praznicul corturilor, ca în taină suindu-Să, învinge cu învățătura Sa pre jidovi, că nedrept L-ar fi hulit pentru ce au vindecat omul sâmbăta. Pre cei însetați la Sine chiiamă și de El gloata în multe chipuri grăiește. Slujitorii cei trimiși a-L prinde, auzind propoveduirea Lui, Îl laudă. Ci și Nicodim, mântuindu-l, rău aude de la a[r]hierei și farisei.	<i>Ad Scenopiegie festum qua si in occulto ascendens convincit de ipsius doctrina Iudaeos, quod ipsum iniuste calumniarentur de curato homine sabbato. Sitientes ad se vocat, et de ipso turba varie loquitur. Ministri qui ad eum apprehedendum missi erant, audita eius praedicatione collaudant ipsum, sed et Nicodemus ipsum defendens, male audit a pontificibus et Pharisaeis.</i>

Cap 8			
3. Muiarea-i aflată în curvie. 11. I să arată păcatele. 12. Hristosu-i lumina lumii. 19. Farisei întreabă unde-i tatăl lui Hristos. 39. Fii lui dumnezeu. 44. Satana-i tatăl minciunii. 56. Avraam văzu zuoa a lui Hristos.	Muiarea cea aflată în preacurvie, scriind pre pământ, o dezleagă. Zice-Să pre Sine Lumina lumii și că fariseii în păcatul său vor muri. Și care sânt adevărat ucenicii Lui și carii a sluji au sloboz. Zice că aceia nici din Dumnezeu, nici din Avraam, ci din tatăl diavolul sânt, carii celui ce zice adevărul nu cred. Hulitorilor zice că El drac nu are, ci cinstește pre Tatăl, și mai nainte de a fi Avraam, El iaste. Și vrând a-L ucide cu pietri, luându-Să din vederea lor, iase din besearică.	Muiarea cea aflată în preacurvie, scriind pre pământ, o dezleagă. Să zice pre Sine Lumina lumii și că fariseii vor muri în păcatul său. Și carii sânt adevărat ucenicii Lui, și carii slugi sau slobozi. Zice că aceia nici din Dumnezeu, nici din Avraam, ci din tatăl deavolul sânt, carii nu cred Celui ce zice adevărul. Hulitorilor zice că El drac nu are, ci cinstește pre Tatăl. Și mai nainte de a fi Avraam, El easte. Și vrând a-L ucide cu pietri, luându-Să din vederea lor, iasă din besearică.	<i>Mulierem in adulterio deprehensam, scribens in terra absolut ab accusatoribus. Dicit se lucem mundi, et Pharisaeos in peccato suo morituros. Qui etiam vere sunt eius discipuli, quique servi aut liberi. Dicit illos neque ex Deo, neque ex abraham, sed ex patre diabolo esse, qui veritatem dicenti non crederent. Blasphemantibus dicit se daemonium non habere, sed Patrem honorificare, et antequam Abraham fueret, se esse. Volentibusque eum lapidare, auferens sui prospectum exit de templo.</i>
Cap 9			
1. Hristos, orbul den născută îl vindecă sâmbătă. 13. Carele să pritci mult cu fariseii. 22, 35. Îl lăpădară afară den săbor. 36. Hristos dă lumină de vecie.	Pre cel orb din naștere sâmbăta luminează. A căruie minuni slavă cu multe meșteșugiri să nevoiesc fariseii a o huli. Și, pentru că cel ce fusease orb pre Hristos apără, afară din sinagogă să leapădă. Ci de la Hristos învățându-să, crede și să închină Lui, Carele spre judecată a fi venit în lume pre Sine Să zice.	Pre cel orb din naștere îl luminează sâmbăta. A căruie minuni slavă cu multe meșteșugiri să nevoiesc fariseii a o huli. Și, pentru că cel ce fusease orb pre Hristos apără, afară din sinagoga să leapădă. Ci, de la Hristos învățându-să, creade și să închină Lui, Carele spre judecată a fi venit în lume pre Sine Să zice.	<i>Caecum a natiuitate sabbato illuminat. Cuius miraculi gloriam Pharisaei multi technis laborant Christi detrudere. Et quia is qui caecus fuerat Christum tuetur, extra synagogam ciicitur. Sed a Christo edoctus credit, et adoratur ipsum, qui in iudicium se in mundum venisse ait.</i>
Cap 10			

1. Farisei păstori răi. 8, 11, 14. Iară Hristos cu multe tării arată că-i păstor bun. 19. Pentru-aceiaia să scorneaște sfadă. 31. Rădică pietri să dea în Hristos. 39. Vrea să-L prinză. Hristos să deade în laturi.	Hristos, scriind pre păstoriul cel adevărat și pre cel năimit, Să zice pre Sine a fi ușe oilor și păstoriu bun, Carele și alte oi are a le aduce la acelaș ocol. Sufletul Său pune, ca iară să-L ia. Jidovii vreau a-L împrășca cu pietri, că pre Sine din faptele Sale Să zicea unul a fi cu Tatăl și Fiul lui Dumnezeu, carea o arată a nu fi blăstăm.	Hristos scriind pre păstoriul cel adevărat și pre cel năimit, Să zice pre Sine a fi ușe oilor și păstoriu bun, Carele și alte oi are a le aduce la același ocol. Sufletul Său pune ca iarăși să-l ia. Jidovii vreau a-L împrășca cu pietri, că pre Sine din faptele Sale să zice a fi unul cu Tatăl și Fiul lui Dumnezeu. Carea o arată a nu fi blăstăm.	<i>Christus verum describens pastorem et mercenarium, dicit se ostium ovium, et nonum pastorem, qui et alias habeat oves ad idem ovile aducendase animam suam ponit, ut iterum sumat eam. Iudaei lapidare ipsum volunt ouia se ad opera sua referens, dicebat unum esse cum Patre, et Fillium Dei. Quod tantem ostendit non esse blasphemiam.</i>
Cap 11			
1. Hristos Să arată pre Sine. 25. Hristos e viață și înviere. 14. Lazar muri. 17, 34. Îngropară-l. 43. Învisel. 47. Sfătuescu-se popii cei mai marii. 49. Caiafa. 50. Unul pentru mulți să-L omoară. 56, 57. Porunciră să-L prinză.	Isus pre Lazar cel de patru zile mort înviază, multe grăind cu ucenicii și cu Martha. Pentru aceea, mulți pentru această minune crezând în Hristos, arhieriei și fariseii sfat făcând, au rânduit să-L ucigă. Caiafa arhierul prorocind că trebuie să moară Isus, ca nu tot norodul să piară. Iară Isus Să departă în cetatea Efrem.	Iisus înviază pre Lazar, cel mort de patru zile, grăind multe cu ucenicii și cu Marta. Pentru aceea, mulți crezind în Hristos. Pentru această minune, făcând sfat arhieriei și fariseii, au rânduit să-L ucigă. Prorocind Caiafa, arhierul, că trebuie să moară Iisus, ca nu tot norodul să piară. Iară Iisus să departă în cetatea Efrem.	<i>Iesus Lazarum quatuor diebus mortuum resuscitat, praefatus mult cum discipulis, et cum Martha. Qua propter dum propter hoc miraculum multi in Christum crederent. Pontifices et Pharisei inito consilio statuerunt eum occidere. Caipha Pontifice prophetante oportere Iesum mori, ne totus populus periret. Iesus autem secedit in civitatem Ephrem.</i>
Cap 12			
2. Lui Hristos cinând la Lazar. 3. Unse-I Mariia picioarele. Ponosluiu-i Iuda. 7 Hristos o mântuiaște. 10. Popii vor să omoară pre Lazar. 12.	La Martha și la Lazar priimindu-Să, cu unsoare de Maria Să unge; murmurând Iuda furul. Și au socotit căpeteniile popilor și pre Lazar a-l ucide. Isus, de	La Marta și la Lazar priimindu-Să, de Mariia cu unsoare Să unge. Cărtind Iuda furul. Și au socotit căpeteniile popilor și pre Lazar a-l ucide. Iisus, de mănzul asinii	<i>Apud Martham et Lazarum receptus, unguento a Maria ungitur. Murmurante Iuda fure. Cogitarunt autem principes sacerdotus etiam Lazarum</i>

Hristos venind în Ierosalim. 18. Esu-I înainte. 20. Grecii pohtescu să-L vădă pre El. 42. Mai marii oamenilor cred în El și nu-L mărturisescu de frică. 44. Îndeamnă-i la credință.	mânzul asinii purtat, cu cinste întră în Ierusalim. Și jidovilor, ce pofta a-L vedea, zice că ceasul proslăvirii Sale aproape este, ci grăunțul de grâu întâi a muri. Glasul Tatălui să aude, că va proslăvi numele Său. Căpeteniia acestui veac să scoate afară. De orbirea jidovilor de Isaia prorocită. În Hristos Să cinsteaște, au Să urgiseaște Tatăl.	purtat, cu cinste întră în Ierusalim. Și limbilor ce pofta a-L vedea zice că ceasul proslăvirii Sale aproape easte. Ci grăunțul de grâu întâi trebuie să moară. Glasul Tatălui să aude, că va proslăvi numele Său. Căpeteniia acestui veac să scoate afară. De orbirea jidovilor, de Isaia prorocită. În Hristos Să cinsteaște, au Să urgiseaște Tatăl.	<i>occidere. Iesus asello vectus cum honore Ierusalem ingreditur. Et gentilibus eum videre cupientibus, dicit horam suae clarificationis instare, sed granum frumenti prius mortificandum. Vox Patris auditur de clarificando nomine suo. Princeps huius mundi foras eiiciendus. De excaecatione Iudaeorum prophetata ab Isaia. In Christo honoratur aut pernitur Pater.</i>
Cap 13			
4. Hrisos sculându-Să la cină. 15. Învățându-i pre smerenie, spală picioarele ucenicilor. 21. Pre Iuda vânzătorul. 26. Cu semnu-l arată. 34. Dragostea frățească. 35. Dă înainte. 37, 39. Spune lui Pătru că-L va tăgădui.	Isus, de la cină cu fota încins, spală picioarele ucenicilor. Apărându-să întâi Petru, îndemnându-i ca așijderea între sineși să facă. Pre vânzătorul Său lui Ioan deascopere, carele, după îmbucătură ieșind, Să zice pre Sine a fi proslăvit. De porunca cea noao a dragostei. Lui Petru spune că de trei ori Îl va tăgădui.	Iisus să scoală de la cină și, cu fota încingându-se, spală picioarele ucenicilor. Apărându-să întâi Petru, îi îndeamnă ca, așijderea, întră sâneși să facă. Descopere pre vânzătorul Său lui Ioan, după a cărui îmbucare și ieșire afară, Să zice pre Sine a fi proslăvit. De porunca cea noao a dragostii. Spune lui Petru că de trei ori Îl va tăgădui.	<i>Iesus a caena lincteo praecinctus, lavat pedes discipulorum. Renuente primum Petro, exhortans ut idem inuicem faciant. Proditorem suum Ioanni indicat. Qua post bucellam egresso, dicit se clarificatum. De nouo mandato dilectionis. Petro trinam praedicat sui abnegationem.</i>
Cap 14			
1. Mângâe ucenicii Lui. 2, 9. Dumnezeuirea și roada morții Lui spune. 16. Mângăetoriul Duhul Sfânt le făgăduiaște. 26. Faptele Lui le scrie și pacea Lui le	Mângâind pre ucenici, zice că multe lăcașuri sânt în casa Părintelui și că iarăși îi va lua. Thomei zice că El este calea, adevărul și viața; iară lui Filip, că Tatăl în Fiiul Să vede și că vor dobândi orice vor	Mângâind pre ucenici, zice că multe lăcașuri sânt în Casa Părintelui și că El iarăși îi va lua. Zice Tomei că El easte Calea, Adevărul și Viața. Iară lui Filip, că Tatăl în Fiiul Să vede și că vor dobândi orice vor	<i>Consolando discipulos ait multos in domo Patris esse mansiones. Seque rursum illos assumpturum. Thomae dicit, se esse viam, veritatem et vitam. Philippo autem, Patrem in se</i>

făgăduiaște.	cere în numele Său. Și alt Mângăitoriu de la Tatăl le va trimite. Învăță cine să zice că-L iubește și ce pace lasă ucenicilor, carii de mergerea Sa ar trebui adevărat a să bucura.	ceare în numele Său. Și alt Mângăitoriu de la Tatăl le va trimite. Învăță cine trebuie să se zică că-L iubească și ce pace lasă ucenicilor, carii de meargerea Sa ar trebui adevărat a să bucura.	<i>videri. Illasque accepturos quidquid suo nomine petierint. Et se alium Paraclitum a Patre eis missurum. Docet quis ipsum diligere dicendus sit. Et qualem pacem relinquat discipulis, qui de ipsius discessu merito gaudere debeat.</i>
Cap 15			
1, 2. Buciumul și vișele vici asemenea. 5. Arată cum vor face rod ucenicii. 12, 17. Dă-le înainte dragostea frățească. 18, 20. La răbdare în nevoi, cu pilda Lui îi îndeamnă.	Hristos, vișă; Tatăl, lucrătorul; iară ucenicii, mlădițele. Porunca lui Hristos de dragostea unuia cu altul adeasea procitească. Apostolii, priiatinii lui Hristos, cărora tainele Sale au descoperit și i-au ales să aducă rod pururea. Pre carii întârească împotriva urăciunii și izgonirii lumești, zicând că jidovii n-au mântuire de păcatul său.	Hristos, vișă, Tatăl, lucrătorul, iară ucenicii, mlădițele. Porunca lui Hristos de dragostea unuia cu altul adeasă să spune. Apostolii, priiatinii lui Hristos, cărora tainele Sale au descoperit și i-au ales să aducă rod pururea. Pre carii întârească împotriva urăciunii și izgonirii lumești, zicând că jidovii n-au mântuire de păcatul său.	<i>Christus vitis. Pater agricola, discipuli vero palmites. Praeceptum Christi de mutua dilectione frequenter iteratum. Apostoli amici Christi, quibus secreta sua communicavit. Et elegit eos ut fructum perpetuum afferrent. Quos robos ad adversus mundi odium ac persecutiones, dicens Iudaeos excusationem non habere de peccato suo.</i>
Cap 16			
1. Crucea propoveduiaște ucenicilor. 7. Mângăitorul făgăduiaște. 8, 13. Faptele Lui le scrie. 21. Scârbele ucenicilor le asemenea muerii greoaie.	Ucenicilor vestește viitoarele izgoniri și că mai bine e lor de va merge El, să vie Mângăitorul, Carele va vâdi lumea și pre ei îi va învăța și pre Hristos va proslăvi. Arată ce zisease: „Puțin și nu Mă veți vedea.” i proci, adăogând pilda de muieră ce naște. Îndeamnă să ceară de la Tatăl cu numele	Ucenicilor vestește viitoarele izgoniri și că mai bine e lor de va merge El, să vie Mângăitorul, Carele va vâdi lumea. Și pre ei îi va învăța și pre Hristos va proslăvi. Arată ce ziseasă: „Puțin și nu Mă veți vedea.” Adăogând pilda de muieră ce naște. Îndeamnă să ceară de la Tatăl cu numele Lui. Și	<i>Discipulis praedicit futuras persecutiones. Et quod eis expediat ut ipse vadat, quo veniat Paraclitus, qui mundum arguat. Ipsosque doceat, et Christum clarificet. Declarat quod dixerat. Modicum et iam non videbitis me, et addens similitudinem de muliere pariente.,</i>

	Lui și le vestește fuga.	vestește fuga.	<i>hortatur ut a Patre petant ipsius nomine. Praedicitque ipsorum fugam.</i>
Cap 17			
1. Roagă-Să Hristos Tatălui Său să-I arate slava Sa. 6. Roagă-Să pentru apostoli. 20 Și pentru toată turma credincioșilor.	Rugăciunea lui Hristos către Tatăl, pentru amânduror proslăvirea, pentru ucenici și pentru cei ce prin ei vor credea într-Însul. Să se păzască de rău și toți să fie unul. Și să cunoască lumea că El de la Tatăl au fost trimis.	Rugăciunea lui Hristos către Tatăl. Amânduror proslăvire pentru ucenici și pentru cei ce prin ei vor credea într-Însul. Să se păzască de rău și toți să fie una. Și să cunoască lumea că El de la Tatăl au fost trimis.	<i>Oratio Christi ad Patrem pro utriusque clarificatione, pro discipulis et iis qui per illos in ipsum essent credituri, ut serventur a malo, et omnes sint unum, mundusque cognoscat ipsum fuisse a Patre missum.</i>
Cap 18			
2, 6. Hristos vândut de Iuda, cu putearea Lui îi așternu pre pământ. 13. Hristos Îl duc la Anna și la Caiafa. 22, 23. Slugile batu-L cu toiagele și-L întreabă „Cine Te lovi?”. 28. Dau-L lui Pilat. 36. Împărăția Sa o arată.	Isus de jidovi Să prinde, ei întâi de cuvântul Lui pre pământ căzind. La Ana și Caiafa Să duce, răspunzind arhiereului ce-L întreba. Cu palma să taie. De trei ori de Petru Să tăgăduiască. Dus fiind la divan, zice lui Pilat că împărăția Sa nu e din lumea aceasta. Jidovii poftesc să moară Isus, slobozindu-să Varavva.	Iisus să prinde de jidovi, lor întâi de cuvântul Lui pre pământ căzând. La Ana și Caiafa să duce, răspunzind arhiereilor ce-L întreba. Cu palma să taie. De trei ori de Petru să tăgăduiască. Dus fiind la divan, zicea lui Pilat că împărăția Sa nu e din lumea aceasta. Jidovii poftesc să moară Iisus, slobozindu-să Varava.	<i>Iesus a Iudaeis capitur, illis primum ad ipsius verbum in terram cadentibus. Ad Annam et Caipfam ducitur. Respondens interroganti Pontifici. Alapa caeditur. Ter a Petro negatur. Ductus in praetorium, dicit Pilato suum regnum non esse de hoc mundo. Iudaei Iesum mori capiunt, soluto Barabba.</i>
Cap 19			
1. Pilat pre Hristos bătu-L. 2. Și cunună-L cu spini. 4. Vrând să-L sloboază. 8. Învâncut fiind de răutatea jidovilor. 16. Dă să-L răstignească. 26. Hristos lăsa pre mumă-Sa ucenicului. 30. Gustând oțătul răposă. 34. Pre	De la Pilat Să bate și în multe chinuri, batjocorit, cu spini încununat, spre moarte Să ceare. Și iarăși de Pilat Să întreabă; arată că numai de sus are asupra Lui puteare. Pilat, îndoit, pre Isus, pre Carele zice împăratul jidovilor,	De la Pilat Să bate și, în multe chipuri batjocorit, cu spini încununat spre moarte Să ceare. Și iarăși de Pilat Să întreabă. Arată că numai de sus are asupra Lui puteare. Pilat, îndoit, pre Iisus, pre Carele zicea împăratul jidovilor, spre moarte	<i>A Pilato flagellatus, variisque modis afflictus, et spinis coronatus, ad mortem deposcitur. Rursumque a Pilato examinatus, ostendit illum desuper tantum habere in ipsum potestatem. Pilatus meticulousus, Iesum, quem regem</i>

Hristos mort, cu fuștele Îl împunsără în coaste. 40. Îngropară-L.	spre moarte judecă. Isus purtându-Și crucea, între tâlhari Să răstignească, puindu-să de Pilat deasupra scrisoarea și împărțindu-să de ostași veșmintele și soarte pentru îmbrăcămintă aruncându-să. Isus mumei pre Ioan și pre muma lui Ioan încredințază. Și, însătoșind, cu oțet Să adapă. Și, săvârșind toate, Își dă sufletul. Frângându-să fluierile tâlharilor; din cea deschisă coasta lui Hristos sânge și apă curge. Și trupul Lui cu mirhă și aloie ungându-să, să îngroapă.	judecă. Isus, purtându-Și crucea, întră tâlhari Să răstignească. Puindu-se de Pilat deasupra scrisoarea și împărțindu-să de ostași veșmintele și aruncându-să soarte pentru îmbrăcămintă lui Isus. Mumei, pre Ioan și pre muma sa lui Ioan încredințază. Și, însătoșind, cu oțet Să adapă și, săvârșind toate, Își dă sufletul, frângându-să fluierile tâlharilor. Lui Hristos coasta I să împunge, din care curge sânge și apă. Și trupul Lui, cu mirhă și aloie ungându-să, Să îngroapă.	<i>dicit Iudaeorum, morti adiudicat. Iesus vaiulans sibi crucem, inter latrones crucifigitur. Posito a Pilato super crucem titulo divisisque a militibus vestimentis et forte de tunica missa. Iesus matri Ioannem, matremque Ioannai commendat. Et sitiens acieto potatur, consumatisque omnibus tradit spiritum. Fractis latronum cruribus ex aperto Christi latere sanguis et aqua profluit. Eiusque corpus myrrha et aloie conditum sepelitur.</i>
Cap 20			
1. Mariia vesti pre Hristos că S-au sculat. 3. Pătru și Ioan văzând aceastea. 4. Cursără. 15. Isus să arată Marii. 19. Și ucenicii strânși în casă. 25, 28. Toma, mainte necrezând, creade.	Mariia Magdalina întâi vine la mormânt, după aceea Petru și Ioan. Aceea, plângând la mormânt, vede îngeri și apoi pre Isus cunoaște. Carele arătându-Să apostolilor, pace le poftaște. Și, arătându-le mâinile și coasta, le dă Duhul Sfânt, ca să ierte păcatele și să le ție. Și iară Thomei, ce nu credea, arătându-Să cu ceiaalți ucenici, Își dă trupul să-l pipăie, fericiți a fi, zicând, cei ce nevăzind au crezut. Multe a Lui Hristos seamne nu sânt scrise întru această carte.	Mariia Magdalina întâi vine la mormânt, după aceea, Petru și Ioan. Aceea, plângând la mormânt, vede îngeri și apoi pre Isus cunoaște. Carele, arătându-Să apostolilor, pace le poftaște. Și, arătându-le mâinile și coasta, le dă Duhul Sfânt, ca să iarte păcatele și să le ție. Și iară Tomei, ce nu credea, arătându-Să cu ceialalți ucenici, Își dă trupul să-l pipăie: „Fericiți a fi, zicând, cei ce nevăzind au crezut”. Multe seamne a lui Hristos nu sânt scrise întru	<i>Maria Magdalene prima venit ad monumentum, deinde Petrus et Ioannes. Illa plorans ad monumentum videt Angelos. Tandemque Iesum agnoscit. Qui apparens Apostolis, pacem illis optat. Et ostensis manibus ac latere, dat eis Spiritum sanctum, ut peccata remittant ac retineant. Rursumque non credenti Thomae apparent cum reliquis discipulis, corpus praebebat palandum, beatos dicens qui in ipso non viso crediderunt. Multa Christi signa</i>

		această carte.	<i>non sunt in hoc libro scripta.</i>
Cap 21			
1. Iisus Să arată apostolilor pescuind. 6, 7. Pren carele îl cunoscără pre vânarea peștilor. 15. Lasă pre Pătru grija oilor. 18. Și-i prorocește lui cu ce moarte va muri.	Pescuind ucenicii, îi face Iisus a prinde mulțime de pești, din care sămn Petru, prin Ioan, cunoscând pre Domnul, să aruncă în mare. Și, gătind prânz de dragoste lui Hristos, de trei ori întrebându-să, de trei ori ia a paște oile Lui. Și de viitoare-sa patimă i să aduce aminte. În zădar cercetând despre moartea lui Ioan, nu toate faptele lui Hristos s-au scris.	Pescuind ucenicii, îi face Iisus a prinde mulțime de pești, prin care sămn Petru, prin Ioan, cunoscând pre Domnul, să aruncă în mare. Și gătind prânz, de dragostea lui Hristos de trei ori întrebându-să, de trei ori ia a paște oile Lui. Și de viitoare sa patimă i să aduce aminte. În zădar cercetând despre moartea lui Ioan, nu s-au scris toate faptele lui Hristos.	<i>Piscantibus discipulis comprehendere facit Iesus copiosam piscium multitudinem. Quo signo Petrus per Ioannem dominum agnoscens, mittit se in mare. Et facto prandio, de amore in Christum ter interrogatus, ter accipit pascendas ipsius oves. Et de futura passione sua admonetur. Frustra de Ioannis morte curiose scrutatus, non omnia Christi facta scripta sunt.</i>

La o simplă privire, observăm nivelul calitativ evident superior al rezumatelor din cele două texte biblice traduse la Blaj în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, sporul calitativ de aici fiind urmarea firească a evoluției pe care o cunoscuse și metoda de lucru a filologilor europeni. În urma acestei comparații, rămânem la părerea că autorul rezumatelor din *Biblia* de la 1795 a urmat îndeaproape rezumatele din manuscrisul *Vulgatei* de la Blaj, având poate în față și ediția din 1690 a *Bibliei Sacra* (Veneția, 1690), dar se impune să amendăm punctul de vedere exprimat în analiza din studiul lingvistic al *Vulgatei* de la Blaj, în sensul că rezumatele nu reprezintă texte originale ale traducătorilor, ci sunt traduceri după rezumatele ediției venețiene a *Vulgatei*. Dintre *Bibliile* traduse la Blaj în intervalul 1760-1914, și vorbim aici, pe lângă cele două comparate mai sus, de textul parțial al lui Teodor Pop, de *Biblia* integrală a lui Timotei Cipariu și de *Biblia* hermeneutică pregătită de Victor Smigelschi după *Biblia* lui Samuil Micu, singura care nu are rezumate la capitole, ieșind din tradiția despre care vorbeam în privința aparatului paratextual, este *Biblia* lui Timotei Cipariu, al cărei autor a ales să latinizeze lexicul *Bibliei* de la București, pe care l-a considerat modelul limbii textelor bisericești traduse până atunci în limba română, și nu s-a orientat spre textul tipărit de Ioan Bob în 1795.

„Detronând” regența vechii *Bibliei* bucureștene, textul lui Samuil Micu a devenit sursa edițiilor următoare ale *Bibliei* în limba română, demonstrând astfel că autorul traducerii a reușit să realizeze o nouă versiune a *Septuagintei* în limba română, superioară celei de la București, dar și că Ioan Bob a avut o extraordinară intuiție atunci când a ales să tipărească traducerea după *Septuaginta* a *Bibliei*, și nu traducerea după *Vulgata* apuseană, într-o ediție cu un aparat paratextual bogat, superior celui din *Noul Testament de la Bălgrad*, care să-i aducă comanditarului sporul dorit la vânzare, dar să fie cu spor bun și din punct de vedere spiritual, în aceeași măsură, și pentru cititorul obișnuit, și pentru preot.

Anexa 1

„Noi, Gheorghe Racoți etc., facem știre etc. că măcar noi, cu vro câțiva ani mai înainte, din autoritatea noastră și din plinirea puterii noastre cei crăiești (care cu mila lui Dumnezeu din ceru dată o avem), după moartea și mutarea dintr-această viață a cinstului odinioară Gheorghiu Bradi de la Belgrad, vlădicului besearicilor din Ardeal a tuturor celor ce țin legea grecească, am fost socotit să punem și să înălțăm la treapta vlădiciei pe unul anume Ilie Iorest, după nește rânduieli date lui; însă acel Ilie Iorest, nebăgând samă de statul său cel besericesc, cel ce ca un mai-mare în besearicile celor de legea grecească, și cu nevinovăția vieții și cu sfințenia obiceiurilor și a evlaviei pre ceialalți păstori deregătoriei sale supuși trebuia să-i întreacă și cu pilda cea bună ca cu o făclie aprinsă înainte să le meargă; iar el cu realele sale obiceiuri și patimi s-au răpezit și au căzut în prăpastie, încurcându-să cu multe prihăni a vieții cei urâte. S-au aflat cum că deregătoria sa cea vlădicească cu faptele ceale urâte ale vieții cei desfrânate o au întunecat, și, pentru aceea, fiindcă prin păstori aceiași legi de câteva ori s-au făcut înaintea noastră ponoslu despre purtarea lui și despre foarte multe necuviințe ale lui, mai pe urmă, făcându-să săbor mare de toți protopopii și preoții românești de legea grecească, într-aceiași săbor mare, după rânduiala și după obiceiul consistoriumului, tras fiind la judecată cu mărturii vreadnice de credințe în fața consistoriumului, dovedindu-să vinovat, s-au judecat să se lepede din deregătoria sa cea vlădicească și nici preot de rând să nu să lasă, ca să nu întine cu vreo prihană și această deregătorie și ca să se pedeapsă cu cuvioasă pedeapsă, să se dea maghistratului, cu un cuget și cu o voie a păstorilor acelora s-au judecat. După aceea, făcându-să întră ei vorbă pe cine să puie vlădică în locul lui, toți cu o voie au ales pe cinstul Ștefan popa Simon din Belgrad vlădică și îndată ne-au rugat pe noi ca și noi această deregătorie besericescă să ne milostivim a o da lui, și pre el într-acea deregătorie vlădicească să binevoim a-l întări și în grația noastră cea crăiască a-l cuprinde, a cărora rugăciune cunoscându-o dreaptă și adevărată, noi, carii de la începutul stăpânirii noastre foarte mare grije am avut ca toți și toate staturile de supt stăpânirea noastră, care Dumnezeu ni-o au dat, în drept și cuvios rând să se ocârmuiască și să se ție și pe nimene să nu lăsăm să se lipsască de mijlocirile ceale ce sânt spre ținerea aceștia, fiind rugați și de preacinstul domn Ștefan Ghelei, episcopul besearicilor ungurești pravoslavnic din Ardeal și păstoriul cel mai întâiu și foarte privighitoriu al Belgradului și și de alți credincioși mai aleși ai noștri, carii ne-au comădat noao cuviința, obiceiurile ceale bune, întregimea și starea în mărturisirea legii sale a lui Ștefan popa Simon de la Belgrad, ca să-i dăm vlădicia celor ce țin legea grecească. Drept aceea, vlădicia tuturor besearicilor de legea grecească din varmeghiile Belgradului, Craznei, Solnocului de Mijloc, Dăbâcii, Clujului, Turzii și a Cetății de Baltă și din vidicurile Chioariului, Bârcii și Bistriții și din toate scaonele săcuienești și săsești (afară de besearicile Alămorului, Orăștiei, Hațegului, Hinidoarei, Iliei, Băii Crișului și afară de trei protopopii din Țara Oltului, întru carii nicio putere mai multă nu va avea, fără numai câtă-i va îngădui domnul pravoslavnicul episcopul unguresc) milostivește i-o dăm și i-o întărim, însă supt aceste condiții:

1° Cum că cuvântul cel sfânt a lui Dumnezeu, după cărțile sfinteii Bibliei, și duminica, și într-alte sărbători, și în besearicile sale, și la îngropăciuni, și airea, ori în ce loc, unde va fi lipsă, în limba sa cea românească îl va propovedui și va avea grije și va face ca și prin oricarii alți păstori să se propoveduiască.

2° Cum că catehismul care s-au dat îl va primi și va face ca și alții să-l primească, și cu de-adsul și el însuși va învăța pe prunci acel catehism, și prin alții va face să se învețe.

3° Cum că taina botezului după rânduiala Domnului nostru Isus Hristos, cu apă curată, în numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt o va sluji și prin toți alții va face așa să se slujească.

4° Cum că sfânta taină a cinei Domnului (careia cumenecătură o chemăm), așijderea după cum au rânduit Isus Hristos, cu vin și cu pâine o va da și prin alții a să da va face, și aceasta numai oamenilor celor mari și carii au minte întreagă și viață bună o va da și a să da va face.

5° Cum că dumnezeiasca Domnului nostru Isus Hristos mărire (carele unul iaste Mântuitorul nostru și mijlocitorul la Tatăl) o va cinsti cu slujbă și cu cinste și va face ca și prin alții într-acești chip să se cinstească, iar pre sfînți cu cinstea ce li să cade îi va cinsti și va face să se cinstească.

6° Cum că crucile și icoanele ceale puse în besarici nu le va cinsti cu vreo cinste cucearnică, ci numai pentru podoaba besearicilor și pentru pomenirea patimii Domnului le va ține și va face a să ține.

7° Cum că va face ca la groapă și la îngropăciunile celor ce să mută din viață să se facă ținemonii după obiceiul cel primit al creștinilor și, unde va fi lipsă, să se facă propovedanie și cântări sfinte, iar ținemoniile ceale deșerte și băbești nicidecum nu le va întări, nici va învăța pe alții să le facă, nici pe alții nu-i va lăsa să le facă și să învețe acealea.

8° Cum că pe feațele care vor să se împreune cu legătura sfinteii căsătorii, mai puțin cu trei zile înainte de cununie, le va vesti înaintea norodului, în besearică, și va face ca prin toți preoții cei supuși și, pretutindenea și în toate besearicile lor, să se vestească; și deaca nu va auzi nicio împedecare pentru carea să se poată împedeca cununii lor, slobod îi va cununa și îi va jura, și va face ca și prin alții așa să se facă cununii, iar feațele ceale cununate amândoa sfânt să lăcuiască împreună; și care, neținind credința, vor părăsi una pre alta și, de să vor afla amândoa aceale feațe lăcuind într-această țară a Ardealului sau în părțile ceale împreunate ei, nicidecum și nici într-un chip să nu le despartă; iar la o întâmplare ca aceea, când o față să duce în țeri din afară și departe și nicio veaste cu bună samă de aceea nu să aude, mai pe urmă, după ce au trecut patru sau cinci ani, după obiceiul besearicilor pravoslavnice ungurești, va face să se dea putere părții ceii nevinovate și părăsite să se poată slobod căsători.

9° Cum că pe oamenii cei cu viață rea și necuvioasă și cunoscuți făcători de rău îi va ține și va face și prin alții să se ție afurisiți și lepădați de la besearică și din ceata credincioșilor cea de obște și nu-i va lăsa nici va suferi să se lasă să fie cu ceilalți credincioși la sfânta slujbă în besearică, până când aceia, prin pocăință adevărată, să vor întoarce și întâiu cu Dumnezeu, apoi cu besearica să vor împăca.

10° Cum că pe cei din români, ori din cei besericești, ori din norod, carii, mișcați de Duhul Sfânt, au cuprins credința cea adevărată pravoslavnică și s-au adaos la episcopia cea pravoslavnică, nicidecum nu-i va sminti, nici îi va supăra, nici într-aiavea, nici într-ascuns, nici prin alții nu va face să se smintească și să se dosădească și cătră aceia, întocma ca cătră cei ce ascultă de dânsul, va avea dragoste frățască și împotriva lor nimic de rău la norod nu va grăi, nici pe alții nu-i va suferi să grăiască.

11° Cum că în tot anul va face săbor mare de toți păstori cei de supt vlădiciia lui, unde, deaca în lucrul religiei (adecă a legii sau a credinței) să va întâmpla vreo întrebare grea, atunci cu protopopii săi va fi detorii a întreba despre acel lucru și pre preacinstul domnul episcopul pravoslavnic cel unguresc, pre cel de acum și pre cel ce va fi, și judecata și voința lui plăcută și primită o va avea.

12° Cum că protopopi, cu voia cea dimpreună a consistoriului, va aleage și a să aleage va face și pe niciunul dintr-înșii, pentru bani de la cineva sau ori pentru ce dar, nu-l va lipsi, nici va lăsa să se lipsască de deregătorie, ci, deaca vreunii dintru ei să vor afla greșiți cu ceva sau ori în ce chip abătuti de la calea cea dreaptă a deregătoriei sale, pe aceia cu judecată dreaptă din deregătorie îi va lăpăda și tot lucrul îl va arăta și mai sus-zisului domnului episcopului celui pravoslavnic și cine să va vedea vreadnic de deregătorii protopopiei, împreună voină și preoții ținutului sau a eparhiei sau a varmeghiei aceia, iar mai ales mai sus-zisul domnul episcopul cel pravoslavnic, să va aleage și în locul celui lăpădat să va pune.

13° Cum că în vremile când va face cercetare sau vijitație besearicilor din Ardeal celor de supt ocârmuirea lui, pricile care să vor afla mai greale împreună cu protopopii cei cu sine le va judeca, iar deaca vreo parte din cei ce să pricesc nu se va îndestuli, atunci aceeași price la scaonul cel de judecată de la Belgrad a vlădicului aceluiși, prin mutarea legii, adecă prin apelație, să se poată muta leagea, unde luând mai mulți protopopi aceleași prici de nou să le cearce și să le hotărăscă, însă și cu judecata sau sfatul de multe ori numitului domnului pravoslavnicului episcop.

14° Cum că pe niciun ungur nu va cununa, nici va face ca să se cunune, nici pe niciunul dintru aceia nu va despărți, nici va face ca să se despartă, nici pe pruncii lor nu va boteza, nici pe cei morți nu-i va îngropa, nici altora va da puteare a face acestea, afară numai de singură această întâmplare, adecă când din români, însurându-să, ar lua vreo muiare sau vreo fată de ungur și ar vrea prin popă românesc să se cunune. Care rânduiei, deaca cineva dintră ei (adecă dintră preoții românești) se va afla că ori toate, ori numai unele le-au vătămat, acela, întâiu, să va globi cu șease florinți, a doa oară, cu doisprăzece florinți ungurești, iar a treia oară să va lipsi de deregătorie.

15° Afară de acestea, cum că și noao întru toate adevărat și credincios pururea va rămânea, al binevoitorilor noștri binevoitoriu va fi, iar al vrăjmașilor noștri și al celor răi vrăjmașiu și rău va fi, iar bir sau dajde, după obiceiul pân-acum ținut, cămării noastre în tot anul va da: pei de samor treizeci și doao și patru de răs.

Dând și îngăduind aceluiși Stefan popa Simon plină și desăvârșit puteare preste besearicile și eparhiile ceale supuse iurisdicției sale, ca drept și după leage să facă și să isprăvească: besearicile a le ocârmui, pricile căsătoriei a le judeca, greșelele slujitorilor celor cu viață desfrănată a le îndrepta, cu învățătură și cu evlavie și cu obiceiuri bune a isprăvnici deregătorii besericească, la preoție persone cuvioase a lua, iar ceale necuvioase a le lăpăda; și altele, oricâte să țin de chemarea sa, după obiceiul și după rânduială, însă acealea care să nu fie împotrivitoare învățeturei dumnezeiești și cu totul să fie aseamenea mai sus-ziselor condiții. Și veniturile sale ceale legiuite a le avea și a le ținea, care alți episcopi a besearicilor grecești, sârbești și românești, carii mai înainte de el au fost, de demult le-au avut, adecă de la fieștecare preot supus iurisdicției sale, în tot anul, un florint a lua s-au obicinuit, așa și lui, prin tăria acestii scrisori îi dăm puteare de la fieștecare preot a besearicilor românești din mai sus-zisele varmeghii, vidicuri și din scaonele săcuienești și săsești a lua un florint. Pentru aceea, voao, credincioșilor noștri domnilor, luminaților, măriților, cinstiților și de bun neam spanilor celor mari și celor mici, birărilor celor mari, căpitanilor și vițecăpitanilor și craibirărilor, prefectilor, provizorilor și castelanilor, așjiderea și ghenerezilor, înțelepților și țircumspeacților maghistrilor crăiești a orașelor, a scaonelor, birărilor și judilor și altor jurați orașeani ori a cărora varmeghii, vidicuri și scaone săcuienești și săsești mai sus-numite, adecă celor ce sânt acum și celor ce vor fi de aici înainte, sau celor ce vor fi purtători de grije în locul lor, tuturor și altora cărora li să cade sau li să va cădea a ști, și preoților și mireanilor carii vor avea cunoștința acestii scrisori, tare și vărtos vă poruncim ca pre mai sus-zisul Stefan popa Simon supt mai sus-zisele condiții să fiți detori a-l cunoaște și a-l primi superintendeașiu sau vlădică a ziselor besearici românești, care țin leagea grecească, sârbească și românească din de multe ori zisele varmeghii, vidicuri și scaone săcuienești și săsești, așa ca pentru besearicile sale să privighează, preste tot besearicile să le grijească și să le ocârmuiască și întru deregătorii sa după leage să umble, scandelele să le îndreptează și pe cei ce greșesc cu cuvioasă pedeapsă să-i pedepsască și ceale ce se vor ținea de judecata lui cu judecată să le hotărăscă și veniturile ceale legiuite să le primească, adecă acealea care alți superintendeași sau vlădici ai besearicilor grecești, sârbești și românești, cei ce mai înainte de el au fost, le-au avut și de la fieștecare preot supus iurisdicției sale un florint în tot anul a lua s-au obicinuit, așa și el de la fieștecare păstoriu sau preot a besearicilor mai sus-zise, în mai înainte numitele varmeghii, vidicuri și scaone săcuienești și săsăști, un florint să poată pofți și lua. Această scrisoare cu peceata noastră carea spânzură și autentică întărită, zisului Stefan popa Simon milostiveaște am socotit a-i da, precum i-o dăm, amintrilea etc. Dat în cetatea noastră Alba Iulia (Belgrad) în zece zile a lunii lui octomvrie, anul Domnului 1643.»

(Micu 2018, p. 208-212)

Anexa 2

„Noi, Racoți Gheorghie, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părților Țării Ungurești și șpanul săcuilor etc., dăm în știre celor de acum, spuind tuturor căroră le iaste de folos că în partea și în fața cinstului Simeon Stefan, vlădica tuturor besearicilor românești care-s împărțite prin Ardeal, date și arătate sânt noao nește cărți adevărate ale înălțatului craiului celui mai înainte, a domnului Racoți Gheorghie, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părților Țerii Ungurești și șpanul săcuilor etc., domnului părintelui nostru, scrise pe piiale și cu peceata lui, legate cu șinor de mătășă, în ceară roșie întărite, cuprinzind în eale privilegiurile altor cinstiți crai mai dinainte, ale lui Betlen Gabor și ale lui Batori Jigmon și ale altuia Batori Gabor, de adevărate slobozenii și scutițe besearicilor românești celor mai sus-zise, în leagea și în obiceiul grecesc, de la alți crai carii au fost înaintea noastră făcute și izvodite, care scrise mai jos, rugându-să noao cu smerenie, într-acest chip pre acealeași cărți și cu toate care-s cuprinse într-o dânsă, întărite, primite și plăcute avându-le, cu milă să le întărim, care privilegiuri așa încep: ‘Noi, Racoți Gheorghie, din mila lui Dumnezeu craiul Ardealului, domnul părților Țerii Ungurești și șpanul săcuilor, dăm în știre celor de acum, spuind tuturor căroră li de folos că în partea și în fața cinstului Gheorghie Ghenadie, vlădica tuturor besearicilor românești din Ardeal, arătate și date sânt noao nește cărți ale prealuminatului craiului Gabor, celui mai înainte noastră a fericitei pomeniri, scrise pe piiale, cu peceata lui și cu șinor de mătășă legate, în ceară albă și în dânsa altă ceară roșie, călcate și întărite, cuprinzind într-o dânsă alte doao privilegiuri a altor crai luminați, a lui Batori Jigmon și a lui Gabor privilegiile de adevărate slobozii și scutițe a tuturor besearicilor românești de supt leagea și obiceiul grecesc, preoților acelora și besearicilor de la alți crai de mai naintea noastră, așijderea din îngăduiala lor făcute și izvodite, cu smerenie rugându-se cum și noi acealeași cărți și toate care-s cuprinse într-o dânsă, întărite și primite avându-le, cu milă să le întărim. Iar rândul acelor cărți dintâiu așa încep:’». Apoi pune privilegiul de la Sighismund Batori din anul 1595, care noi mai sus l-am pus, unde am grăit de mitropolitul Ioan. După aceea pune a lui Gabriel Batori din anul 1609, care mai sus l-am pus, unde am grăit de mitropolitul Ghenadie II. În al treilea loc pune întărirea privilegiurilor celor mai sus, carea o au dat Gabriel Betlen, domnul Ardealului, în anul 1614, după carea urmează întărirea Dietii Ardealului din anul 1615, cu carea să întăresc mai sus-zisele privilegiuri. Apoi să pune întărirea lui Gheorghie Racoți celui bătrân din anul 1638, carea așa iaste: «Noi, drept aceea, văzind rugăciunea cu smerenie înaintea noastră, cum și mai deasupra bucuroși o am auzit, cărțile care-s scrise deasupra, întărite, nu ștearse, nu stricate, nici într-o parte a lor prepuse, ci de toată greșeala și prepusul lipsite, în cărțile noastre a le lua fără’ de micșorare și adăosătură să se scrie, făcându-se în toate cuprinsurile lor sorocile și părțile și puncturile într-atâta, încât acealeași cărți tare și adevărate stau izvodite și putearea lor de toate mărturisesc, primim-le, placu-ne, întărim-le, însă așa, cum să aibă vlădica românesc cinci condiții cătră prealuminatul întru vremea domnului de mai înainte noastră, Gabor, făgăduite, ca totdeauna nevătămate a le ținea și a le plini să silească și să aibă a asculta de vlădica besearicilor ungurești celor pravoslavnice și în veaci să aibă folos, cu milă le întărim și cu peceata cărților noastre, pentru mărturiia cărților date în orașul nostru, în Belgrad, în noao zile a lui aprilie, anul 1638». Și era scris dedesupt Racoți cu mâna lui, iar în sfârșitul acelora: «Anul 1638, în ghilișul domnilor lăcuiților țerii, a trei neamuri ale Țerii Ardealului, părților Țerii Ungurești, din porunca luminatului domnului domnului cel deasupra scris al Țării Ardealului, în 23 de zile a lui aprilie, în Belgrad, înaintea tuturor, din tot rândul, aceste cărți îngăduite și întărite, deasupra voite, și privilegiile de slobozie preoților românești de leagea grecească în țara cea mai sus scrisă, lăcuiților scos și scris date și arătate, cetite și mărturisite sânt, nime grăindu-le împotrivă. Cefei Lațcu, meșterul prealuminatului domnului domnului craiului Ardealului, protonotarius, scris cu mâna lui.

Noi, drept aceea, rugăciunea cea cu smerenie a lui Simeon Stefan cătră noi, în partea lui făcută, cu milă o am auzit și o am primit și cărțile acelea ale crailor celor dinaintea noastră, carii sânt scrise deasupra, de întărite, și toate care sânt cuprinse într-o dânsă, fără de vreo micșorare și fără de adăogătură, neștearse, nestricate și nici într-o parte prepuse, ci fără’ de nicio vină au prepus, în cărțile noastre ceale de acum să se scrie și să facem în toate cuprinsurile acelora cu sorocile și cu puncturile într-o atâta, încât

acealeași cu adevăr sânt izvodite și putearea acelora dreptatea o adeverează, tari și plăcute și primite avându-le, în partea aceluiași vlădică Simeon Stefan și a tuturor popilor carii sânt în Ardeal și tuturor carii vor fi după ei, în veaci să fie lor de folos, cu milă le-am primit și le-am întărit și cătră eale sfatul și voia noastră am arătat; întru pomenire și întărire până în veaci acestui lucru, cărțile noastre, cu putearea peceții noastre întărite, milostiveaște am dat și am îngăduit. Dat în orașul nostru, în Belgrad, în luna lui ianuarie în 28 de zile, anul 1653. Horvat Ianuș din Paloș, secretariu, cu mâna lui.

Anii Domnului 1653, luna lui martie în 8 zile, în adunarea domnilor lăcuitoilor țerii a trei neamuri din Țara Ardealului și a părților Țerii Ungurești care să țin de ea, din porunca prealuminatului domnului domnului craiului mai sus-numitei Țerii Ardealului, în oraș în Belgrad, în luna lui ianuarie 15 zile, acum mai de curând trecută, aceste cărți de țărime mai sus îngăduite privileghiumuri și slobozenii înlăuntru scrise, scoase, arătate și mărturisite sânt (încât rânduialelor țerii și scutiții nemișești nu se împotivesc) și voite sânt. M. Gr. Lazir Gheorghie, protonotarius prealuminatului domnului domnului craiului Ardealului, cu mâna sa».”

(Micu 2018, p. 214-216)

Abrevieri bibliografice

- B 1795 – *Biblia de la Blaj (1795)*, ediție jubiliară, Roma, 2000
 Biblia Sacra 1690 – *Biblia Sacra*, Venetiis, apud Nicolaum Pezzana, MDCLXXXX
 Biblie Teodor Pop – *Biblia lui Teodor Pop* (fragmentar), manuscris Biblioteca Academiei Române din Cluj-Napoca, Fondul Blaj, cotele mss. rom. 57, 59
 Biblia Vulgata 1760 – *Biblia Vulgata. Blaj 1760–1761*, Vol. I–V, București, 2005
 BRV – Ion Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia românească veche*, vol. I-IV, Atelierele Grafice Socec & Co., București, 1903-1944
 Căndeia 1988 – Virgil Căndeia, „Noul Testament în limba română ca act de spiritualitate și cultură”, în *Noul Testament de la Bălgrad*. Tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei. Reeditat după 340 de ani din inițiativa și purtarea de grijă a prea sfințitului Emilian, episcop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 1988, p. 57-67
 Chindriș 2001 – Ioan Chindriș, *Cultură și civilizație în contextul Școlii Ardelene*, Cluj-Napoca, 2001
 Chindriș, Iacob 2007 – Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Petru Pavel Aron*, Blaj, 2007
 Chindriș, Iacob 2010 – Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Samuil Micu în mărturii antologice*, Târgu Lăpuș, 2010
 Chindriș, Iacob 2021 – Ioan Chindriș, Niculina Iacob, *Ex Occidente Lux. Iluminismul creștin românesc*, București, 2021
 Dicționarul literaturii române 1979 – *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, 1979
 Lupaș 2004 – Liana Lupaș, „«Suma capetelor» și sursele *Noului Testament de la Bălgrad*”, în Lucia Wald și Theodor Georgescu (coordonatori), *In memoriam I. Fischer. Omagiul foștilor colegi și discipoli*, București, 2004, p. 246-256
 Maior 1813 – Petru Maior, *Istoria beseariceii românilor*, Buda, 1813
 Micu 1963 – Samuil Micu, *Scurtă cunoștință a istoriei românilor*, îngrijită și prefăcută de Cornel Câmpeanu, București, 1963
 Micu 2018 – Samuil Micu, *Istoria și lucrurile și întâmplările românilor*, ediție critică de Ioan Chindriș și Niculina Iacob, vol. II, Cluj-Napoca, 2018
 NT 1648 – *Noul Testament de la Bălgrad*. Tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei. Reeditat după 340 de ani din inițiativa și purtarea de grijă a prea sfințitului Emilian, episcop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 1988

- Păcurariu 1988 – Mircea Păcurariu, „Mitropolitul Simion Ștefan slujitor al Bisericii și al poporului român”, în *Noul Testament de la Bălgrad*. Tipărit pentru prima dată în limba română la 1648 de către Simion Ștefan, mitropolitul Transilvaniei. Reeditat după 340 de ani din inițiativa și purtarea de grijă a prea sfințitului Emilian, episcop al Alba Iuliei, Alba Iulia, 1988, p. 56-67
- Șincai 1886 – Gheorghe Șincai, *Chronica Românilor*, tom III, București, 1886
- Șincai 1969 – Gheorghe Șincai, *Hronica Românilor*, tom III, Ediție îngrijită și Studiu asupra limbii de Florea Fugariu, Prefață și Note de Manole Neagoe, București, 1969

